

ΠΕΡΙ ΤΗΣ
ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΟΥ ΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

ΥΠΟ
Α. ΧΡΗΣΤΙΔΟΥ
ΙΑΤΡΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1904

ΠΕΡΙ ΤΗΣ
ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ
ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΟΥ ΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

ΥΠΟ

Α. ΧΡΗΣΤΙΔΟΥ

ΙΑΤΡΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

—

1904

Τῷ φιλοτίμῳ, ἀφιλοκερδεῖ καὶ φιλογενεῖ ἀναγνώστῃ.

Ἡ παροῦσα μελέτη δὲν εἶναι ἀντιγραφὴ θεωριῶν ἀπὸ βιβλίου καὶ ἐν σπουδαστηρίῳ· δὲν εἶναι ἐκ τῶν συνήθων φωνασκιῶν τῶν ἀπὸ διετίας περίπου ἐν ὄνοματι τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν παιδείσεως μαινομένων πρὸς ἐπίδειξιν φλογερᾶς μερίμνης πρὸς τὸ φαινόμενον, πράγματι δὲ πρὸς ἐξυπηρετήσιν ἀτομικῶν ὠφελημάτων· πᾶν τούναντίον εἶναι προῖον αὐτοπροσώπου ἐπισκέψεως τῶν κυριωτέρων τῶν παρ' ἡμῖν Νηπιαγωγείων, Σχολείων καὶ Παρθεναγωγείων· προῖον μελέτης τῶν ἐκθέσεων τῶν Διευθυντῶν καὶ Διευθυντριῶν ἀμφοτέρων τῶν φύλων, καὶ σκέψεων ἢ συσκέψεων πολυετῶν· τοιαύτη οὔσα ἡ μελέτη αὕτη ἐγένετο ἀληθῶς καὶ ἐξ ἀνάγκης λίαν περιεκτικὴ, ἀλλ' ἀκριβεστάτη τῆς παιδευτικῆς καταστάσεως τῆς παρ' ἡμῖν πρωτοβαθμίου παιδείσεως εἰκὼν καὶ καθυπεβλήθη τῇ 20 Ἀπριλίου λήξαντος ἔτους τῇ Π. Κ. Ἐκπαιδευτικῇ Ἐπιτροπῇ, ὅπως αὕτη μελετήσασα ἀποφασίσῃ περὶ τινῶν προτάσεων, εἶτα δὲ σὺν τῷ χρόνῳ, καὶ ὅσων ἄλλων ἄκρῳ δακτύλῳ ἠψάμην, σκεψαμένη προτείνειν ὅ,τι δεόν γενέσθαι. Ἐκ τῶν προτάσεων τούτων τινὲς θεωρητικῶς ἐνεκρίθησαν· ἄλλαι ἔνεκα λόγων λυπηρῶν ἀνεβλήθησαν. Ἐν τῷ μεταξύ δὲ καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων προηγουμένων πεισθεὶς καὶ ἐγώ, ὅτι ματαίως κοπιῶμεν, οὐδὲν δὲ γίγνεται οὐδὲ γενήσεται ποτε ὑπὸ Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς οὕτως καταρτιζομένης, ἀπέσυρα τὴν μελέτην μου ταύτην, ἣν, μετὰ τινῶν ἀναγκαιοτάτων προσθηκῶν, παραδίδωμι νῦν πρὸς ἐκτύπω-

πιν ἐπὶ τῇ παρηγόρῳ ἐλπίδι, ὅτι οἱ εἰλικρινεῖς καὶ φιλοπάτριδες συμπολίται θέλουσιν ἐπὶ τέλος ἐννοή-
σει ποῦ εὐρισκόμεθα καὶ ποῦ πρέπει νὰ στηρίξωμεν
τὰς προσπαθείας ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ὁμογενοῦς κοινωνίας.

Ἐν Πέραν, 1 Ἰανουαρίου 1904.

A. X.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ πρώτη καὶ ἐκ τῶν ὄντων οὐκ ἄνευ πνευματικῆ τρο-
φῆ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ πρώτῃ ἡλικίᾳ, ὡς ὄντος γνω-
στικοῦ, ἠθικοῦ καὶ βουλευτικοῦ, εἶναι ἢ ἐν τῇ πρωτο-
βαθμίῳ παιδεύσει παρεχομένη μὲν ὁμοίως, ἥτις κατ'
ἀκολουθίαν εἶναι ἐξόχως κοινωνικὸν ζήτημα διαφέρον
τὰ $\frac{4}{8}$ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ὑμετέρας ἀρχιεπισκοπῆς,
διότι ταῦτα ἀποτελοῦσι τὸ πολὺ τοῦ λαοῦ, τοῦ μὴ
δυναμένου, ὡς γνωστόν, νὰ κτίσῃται πληρεστέραν ἢ
ἀνωτέραν παιδευσιν καὶ νὰ συναγωνισθῇ ἐν κύκλῳ
ἀνωτέρῳ τῆς κοινωνικῆς δράσεως. Ἐντεῦθεν ἐναργῶς
κατανοεῖται τὸ εὐκταῖον τῆς ἀμίσθου καὶ ὑποχρεωτι-
κῆς πρώτης παιδεύσεως τοῦ λαοῦ εὐεργέτημα καὶ τὸ
καθῆκον τῆς νοούσης καὶ εὐ ἐχούσης τάξεως, μάλιστα
τῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῷ πνευματικῷ κέντρῳ μέγα
δρώσης ἕνεκα λόγων ἠθικῶν, θρησκευτικῶν καὶ ἐθني-
κῆς ὑπάρξεως, τὸ καθῆκον, λέγομεν, πρὸς διηνεκῆ
σκέψιν καὶ μέριμναν ὑπὲρ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ἀγαθοῦ
τούτου ἢ τοῦλάχιστον περὶ τῆς βελτιώσεως τοῦ ὑπάρ-
χοντος. Ἄρα γε διαφαίνεται τις πράγματι τοιαύτη
περὶ βελτιώσεως ἐθνικῆ ἀπόπειρα; οὐδὲν ὀρῶμεν
πολλὰ ἀληθῶς καὶ μονομερῶς ἐξ ὀπισθοβουλίας ἢ ἀνο-
σίου φιλοχρηματίας σκοπίμως διαλαλοῦνται, πολλὰ
δ' ἐκ δίψης ἀγρίας ἐκδικήσεως καὶ ὑβριστικῶς δια-
στρεβλοῦνται, οἱ δὲ δυνάμενοι καὶ τ' ἀληθῆς καὶ ἐθني-
κὸν ὀρθοτομοῦντες κατάπληκτοι πρὸ τῆς ἀναιδεΐας
τούτων καὶ ἐκείνων σιγῶσι.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ χρόνος καταναλίσκεται εἰς δευτερεύοντα ὅλως καὶ μὴ ἐπείγοντα, ἢ δὲ περὶ παιδείσεως φροντὶς ἀφίεται εἰς ἐφόρους ὡς τὰ πολλὰ ἀμαθεῖς καὶ ἀνεπιτηδείους ἢ εἰς τὴν Π. Κ. Ἐκπαιδευτικὴν Ἐπιτροπὴν, ἣτις συνερχομένη μόλις εἰκοσάκις τοῦ ἔτους καὶ ἀνευ μελέτης ἢ αὐτοπροσώπου ἀντιλήψεως τῶν παιδευτικῶν ἀναγκῶν ἐκ τοῦ σύνεγγυς οὐδὲν σοβαρὸν καὶ βιώσιμον κατορθοῖ, ἀρκεῖται δὲ ἤδη ἐπὶ 12ετίαν 1891—1903, ἀκρωμένη τῶν ἀναμνήσεων καὶ τὸ πλεῖστον τῶν ἀνακριβῶν καὶ μεροληπτικῶν ἀνακοινώσεων τῶν κληρικῶν λεγομένων ἐποπτῶν, ὧν ἡ στοιχειώδης παιδείσις καὶ ἀναρμοδιότης, ἵνα μὴ τι ἄλλο εἴπωμεν, ἐξησθένει τὴν πεποίθησιν καὶ τὸ ὀφειλόμενον πρὸς αὐτὴν σέβας οὕτως, ὥστε καὶ ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν πολλὰ εἶδομεν, μέτρα δέ, ὧν τινα κατ' ἀπόφασιν τοῦ Δ. Ε. Μ. Συμβουλίου, μελετηθέντα, παρεωράθησαν, Γυμνάσια, Παρθεναγωγεῖα καὶ Δημοτικὰ σχολαὶ παρὰ τὸν κανονισμόν ἀπεσκίρτησαν ἢ ἀπεσχίσθησαν, διότι οὕτως ἠθέλησε φεῦ! ὁ αὐτοκτόνος ἐγωϊσμὸς ἀνθρώπων σημαίνοντων ἀλλ' ἀγνοούντων τὰ στοιχεῖα ἐκτάκτου καὶ λελογισμένης ἐθνικῆς παιδείσεως. Ὅθεν οὐδόλως ἄπορον, εἴαν σὺν τῇ πρωτοβαθμίῳ συμπάσχει σοβαρῶς καὶ ἡ γυμνασιακὴ παιδείσις καὶ διατελεῖ τοιαύτη, οἶαν περιέγραψα ἐν τῷ περὶ Ἀγωγῆς καὶ Παιδείσεως (1) κατὰ τὴν 19ην ἑκατονταετηρίδα, ὅτε καὶ παρεξηγήθην ὑπὸ τῶν νηπιωδῶς σκεπτομένων. Ὅτι δὲ πολλαὶ καὶ πικραὶ ἀλήθειαι ἐμπεριείχοντο ἐν τῇ μελέτῃ ἐκείνῃ, ἐπεκυρώθησαν ἐν ταῖς βάσεσι καὶ διὰ τοῦ παρόντος Ὑ-

(1). Ἄρμονία. Ἀθήνησι 1901. Τεύχος 9ον.

πομνήματος, ὅπερ εἶναι ἀπλοῦν σχεδίασμα μεγάλου πανοράματος παιδευτικῆς ἀθλιότητος, σχεδίασμα, ἐξ οὗ ὀρμώμενός τις περὶ πολλῶν δύναται νὰ διαφωτίσῃ σχετικῶς πρὸς πράγματα, πλείω δὲ πρὸς πρόσωπα.

Εἶναι καιρὸς, φρονοῦμεν, νὰ ἀναγνωρίσωμεν ὅτι ἡμεῖς ἐνταῦθα μόνοι δὲν εἴμεθα ἱκανοὶ ἐν τοῖς παιδευτικοῖς νὰ δημιουργήσωμεν ὀρθόν τι καὶ ἀσφαλές, ὡς φαντάζονται οἱ οὐδεμίαν ἐπιστήμην σπουδάσαντες καὶ οὐδέποτε ἐκ τοῦ πλησίον καὶ μεθοδικῶς τὰ κάτω στρώματα τῆς κοινωνίας μελετήσαντες, ὡς καὶ οἱ ἔστερημένοι στοιχειωδῶν παιδαγωγικῶν γνώσεων. Οἱ δὲ προὔχοντες τοῦ ἔθνους, κληρικοὶ τε καὶ λαϊκοί, μέγα ἔχουσι καὶ ἐπιτακτικὸν καθῆκον ἀπέναντι Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων νὰ παραδεχθῶσιν εἰλικρινῶς, **ὅτι δὲν δύνανται περὶ πρωτοβαθμίου παιδείσεως καὶ μορφώσεως τοῦ λαοῦ ν' ἀποφασίσωσιν ἀνευ γνώμης καὶ ὀδηγίας εἰδικοῦ καὶ πεπειραμένου ἐν τῇ παιδαγωγικῇ.**

Α. ΧΡΗΣΤΙΑΔΗΣ.

Ἱατρός.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΟΥ ΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Ἐὰν σκοπὸς τῆς παιδείσεως εἶναι μὴ μόνον ἀπλῶς ἡ κτήσις γνώσεων, ἀλλὰ μάλιστα καὶ κυριώτατα ἡ μόρφωσις τῶν ψυχικῶν ἡμῶν δυνάμεων, ἡ πρώτη ἢ προκαταρκτικὴ παιδείσις διὰ τὴν ἁρμονικὴν τῶν δυνάμεων τούτων ἀνάπτυξιν καὶ μόρφωσιν εἶναι ἀναπόφευκτος θεμελιώσις. Ἐφ' ᾧ πανταχοῦ πᾶσα φροντίς καὶ μέριμνα καταβάλλεται πρὸς βελτίωσιν τῆς πρώτης παιδείσεως, τοῦτο μὲν διὰ συστήματος διδασκτικοῦ ἀρμόζοντος, τοῦτο δὲ διὰ προσκλήσεως διδασκάλων εἰδικῶς μεμορφωμένων καὶ προωρισμένων διὰ τὴν ἀθῶαν καὶ ἀπαλὴν ἐτι ἡλικίαν τῶν παιδῶν.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ὁ Κοραῆς κατ' ἐξοχὴν διέκρινε τὰ ἐλατιώματα τῆς πρώτης παιδείσεως, ἧτις ἐν τοῖς κοινοῖς λεγομένοις σχολείοις ἰδίως δὲν ἠδουκίμησε διὰ τὴν ἔλλειψιν μεθοδου καὶ διδασκάλων ἐπαρκῶς κατηρτισμένων καὶ τὴν τέχνην τοῦ διδάσκειν εἰδότην. Διότι τύποι, λέξεις καὶ φράσεις ἦσαν τὸ σκοπούμενον πάσης παιδείσεως, σπάνιοι δὲ ἦσαν καὶ ἰδίᾳ ἐν ἀνωτέραις σχολαῖς οἱ διὰ τῆς διδασκαλίας ἐνθουσιασμὸν πρὸς πᾶν ἀγαθὸν καὶ καλὸν ἐμπνέοντες καὶ καρποφοροῦντες. Ἡ φωνὴ τοῦ Κοραῆ ἢ λέγουσα **ἡ ἔλλειψις μεθοδου καὶ ἀνθρώπων ἐπιτηδείων νὰ μεταχειρισθῶσι τὴν μεθοδον** (1) ἠκούσθη ὅπωςδὴποτε καὶ εἰσῆχθη παρ' ἡ-

μῖν **ἡ ἀλληλοδιδασκτικὴ μέθοδος**· ἀλλ' εἰς οὐδὲν ἤνυσε, διότι ἦτο ἀπλὴ μέθοδος ἄνευ τῶν ἐπιτηδείων αὐτῇ ὀργάνων. Ἀπέτυχεν· πότερον δ' ἔπταιε; τὸ ἄροτρον ἢ ὁ γεωργός;

Ἡ ἀθλία κατάστασις τῆς πρώτης παιδείσεως πλὴν σπανιωτάτων ἐξαιρέσεων ὀφειλομένων εἰς εἰδικὰ χάρισματα ὀλίγων τινῶν ἐξηκολούθησε μέχρι τῆς λήξεως τῆς ἑκτῆς δεκαετηρίδος τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος, ἡ δὲ ἐβδόμη (1860) πᾶν δικαίως δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἔτος φαινομενικῆς τινος ἀπὸ βαθέος ληθάργου ἐξεγέρσεως, ὅτε περίπου ἀνεπτύχθη ἀπλὴ σχολειομανία καὶ ὁρμὴ πρὸς σχηματισμὸν συλλόγων πολυειδῶν. Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀντὶ τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθοδου ἀποτυχούσης εἰσῆχθη ἡ **δυνδιδασκτικὴ** λεγομένη, ἄνευ φροντίδος καὶ ἐπιμελείας πρὸς κτήσιν καὶ κατάρτισμὸν καὶ ἀνθρώπων ἐπιτηδείων πρὸς τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῆς· συνεστήθησαν κατ' ἀπομίμησιν τῆς Ἐσπερίας **νηπιαγωγεῖα** ἄνευ συναισθήσεως τῆς ἀνάγκης εἰδικῶν νηπιαγωγῶν· ἐπολλαπλασιάσθησαν κατὰ μικρὸν καὶ ἐπεξετάθησαν τὰ σχολεῖα ἄνευ πόρων ἐπαρκῶν καὶ σταθερῶν, χωρὶς τῆς σκέψεως, ὅτι καὶ τὸ ἄριστον προσωπικόν, ὅπου ἔλλειπει ὁ ἄρτος, ἀποτυγχάνει καὶ δὲν ἔμπορεῖ νὰ γείνη λόγος περὶ πνευματικῆς τροφῆς (1). Πᾶσαι αὗται αἱ πρόοδοι καὶ μεταρρυθμίσεις ἄνευ ὠρισμένου καὶ ἐνιαίου προγράμματος, ἄνευ διδασκάλων εἰδικῶς κατηρτισμένων, διήρκεσαν μέχρι τῶν ἰσχυρῶν τῆς τελευταίας δεκαετηρίδος· τῆς δ' ὀλεθρίας καὶ οἰκτρᾶς ἡμῶν παιδευτικῆς δράσεως καὶ καταστάσεως τὴν εἰκοσιπενταετῆ περίπου χρονικὴν περίοδον (1861—1886) ἀριστοτεχνικῶς περιέγραψεν ὁ αἰδιμος δι-

(1) Ἐπιστ. ΚΒ.

(1) Εἰκοστ. Ἑλλ. Φιλ. Συλλόγου. Ὅποια παρ' ἡμῖν ἢ Ἐκπαιδεύσις.

δάσκαλος Κ. Ξανθόπουλος (1), υπεδείξαμεν δὲ καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ μέτρῳ τῶν δυνάμεων ἡμῶν ἐν τῇ **Ἀρμονίᾳ** Ἀθηνῶν 1901, τεύχει 9, ὑπὸ τὸν τίτλον « Ἡ παιδείσις ἡμῶν καὶ ἀγωγὴ κατὰ τὴν 19ην ἑκατονταετηρίδα. »

Τῷ 1894 κατηρτίσθη τὸ **τετράτακτον** λεγόμενον πρόγραμμα, ἐνιαῖον δι' ἀπάσας τὰς δημοτικὰς σχολὰς, τῷ δὲ 1897 τὸ **ἐπτατάκτον ἀστικόν**, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἄνευ σκέψεως περὶ διδασκάλων εἰδικῶς κατηρτισμένων καὶ διὰ τῶν ἀναγκαίων διδακτικῶν γνώσεων ἐφωδιασμένων. Ἐντεῦθεν ἡ λανθάνουσα καὶ ἐν ἐφημερίσιν ἔστιν ὅτε ἐκδηλουμένη δυσφορία ἐπὶ τῇ ἀθλιότητι τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἡμῶν αἰσθητοτέρα ὀσημέραι καὶ ἐπέγουσα καθισταμένη προὐκάλεσε τῷ 1899 τὸ **παιδευτικόν ἐπικληθὲν συνέδριον**, οὗ καρπὸς ὑπῆρξεν ἡ προταθεῖσα κατάργησις τοῦ ἐπτατάκτου καὶ ἡ ἀντικατάστασις διὰ τοῦ ὀκτατάκτου, ὅπως ἐν αὐτῷ τὰ τέκνα ἡμῶν ἐκτρεφόμενα καὶ τὴν Χριστιανικὴν ἀρχαιολογίαν, ψυχολογίαν καὶ γλώσσης διδασκόμενα, καταστῶσιν ἀξία τοῦ περιουσίῳ λαοῦ τοῦ Κυρίου. Τὸ πρόγραμμα τοῦτο, ὅπερ ἱστορικὴν θὰ ἔχῃ σημασίαν μόνον διὰ τὸν προξενηθέντα θόρυβον, τοῦτο εἶχε τὸ σημαντικόν, ὅτι τὸ ἐν λόγῳ συνέδριον ἐν ταῖς περὶ αὐτοῦ συζητήσεσι θεωρητικῶς ἐξέφρασε τὴν εὐχὴν καὶ περὶ κατάρτιστον διδασκάλων εἰδικῶν. Μυριάκις δ' ἐλέχθη καὶ ἐγράφη, ὅτι καὶ τοῦ ἀτελεστάτου προγράμματος ἡ προσήκουσα ἐφαρμογή, ὅταν οἰκονομικῶς εὐεκτῶμεν καὶ κατὰ τὰλλα σωφρονῶμεν, ἐξαρτᾶται μάλιστα ἐκ τῶν καλῶς καὶ ἐπιτηδείως ἐπὶ τούτῳ κατηρτισμένων διδασκάλων.

Εἶπομεν ἀνωτέρω τί ἐγένετο περὶ παιδείσεως κατὰ τὴν παρελθοῦσαν ἑκατονταετηρίδα, ἥδη δὲ λέγομεν, ὅτι ἡ αὐτὴ περίπτου κατάστασις ὑφίσταται καὶ ἐν ταῖς ἀρχαῖς τῆς εἰκο-

(3) Αὐτόθι.

στῆς ἑκατονταετηρίδος· καίτοι δὲ τὸ τοιοῦτον φέρει εἰς ἀπελπισμόν, ὅμως, ἐπειδὴ ἡ ἐλπίς τρέφει τοὺς βροτούς, ἠθελήσαμεν ἐκ τοῦ πλησίον νὰ ρίψωμεν καὶ πάλιν ἐν βλέμμα ἔστω καὶ ἐπιπόλαιον ἐπὶ τῆς πρώτης παρ' ἡμῖν παιδείσεως καὶ νὰ βεβαιωθῶμεν, ἐὰν τὸ ἔλκος τοῦτο τὸ παιδευτικόν δεῖται φαρμάκου πρηγορικοῦ ἢ σιδήρου. Ἐφ' ᾧ ἐθεωρήσαμεν ἐπικαιρον τὴν ἐπίσκεψίν τινων τῶν κυριωτέρων νηπιαγωγείων ἵνα πεισθῶμεν ἐξ αὐτοψίας πρῶτον περὶ αὐτῶν καὶ εἶτα περὶ τῶν δημοτικῶν σχολείων.

Καὶ τῶν μὲν νηπιαγωγείων ἡ στατιστικὴ ἔχει ὡς ἐξῆς:

Νηπιαγωγεῖα.

1902—1903.

Ἀριθμὸς νηπίων.

Βλάχκας (τῆ 30/10)	188	πιθανῶς θ' ἀνέλθωσιν εἰς 220—230.
Ἵψωμαθειῶν (τῆ 4/11)	206	» » 220
Κοντοσκ. (τῆ 6/11)	320	» » 350
Γαλατᾶ (τῆ 30/12)	497	» » 220

Ἀριθμὸς νηπίων κατὰ γένν.

Βλάχκας	ἄρρενα	65	θῆλαια	123
Ἵψωμαθειῶν	»	31	»	75
Κοντοσκαλίου	»	140	»	180
Γαλατᾶ	»	60	»	137

Ἡλικία νηπίων.

Ἐν Βλάχκᾳ	ἀπὸ 4 ἐτῶν μέχρι τοῦ 11, τὰ πλεῖστα δὲ ἀπὸ 7—8.
Ἵψωμαθειοῖς	ἀπὸ 4 ἕως 5 ἐτῶν οὐκ ὀλίγα, πλεῖονα δὲ ἀπὸ 7—8 καὶ 10 ἀπὸ 9—10.

Ἐν Κοντοδικαλίῳ ἀπὸ 4—5 πολλά, πλείστα δὲ ἀπὸ 6—8 ἐτῶν, ὀλίγα δὲ 10—11, ὧν τινὰ ἀναλφάβητα.

Ἐν Γαλατᾷ 5 ἐτῶν ἱκανά, πλείστα δὲ 6—8, τὰ δὲ μείζονα νήπια 11—12 ἐτῶν.

Τάξεις νηπιαγωγείων.

Ἐν Βλάχκῃ 1) τὰ μικρότερα καὶ νεωστὶ ἐγγραφόμενα διδάσκονται ἐπὶ πίνακος τὰ γράμματα· ταῦτα δὲ καλοῦνται καὶ ἀναλφάβητα, μετὰ 3 δὲ ἢ 4 μῆνας διδάσκονται ἐκ τοῦ ἀλφαβηταρίου.

2) Ἐν τῷ τμήματι τούτῳ ἀναγινώσκουσι τὰ νήπια συλλαβιστί.

3) Ἐν τούτῳ ἀναγινώσκουσι συνδεδεμένην ἀνάγνωσιν ἐκ τοῦ Ἀναγνωστικοῦ Χ. Παπαμάρκου (ἐφέτος Χρ. Πανταζίδου). 4) Πρώτη τάξις δημοτικοῦ.

Ἐν Ὑψωμαθείοις 1) μανθάνουσι νὰ διακρίνωσι τὰ γράμματα καὶ νὰ συλλαβίζωσι ἐπὶ ἓν ἔτος· ἀριθμοῦσι δὲ μέχρι τῶν 50 καὶ γράφουσιν ἐπὶ ἀβακίων κρατοῦντα αὐτὰ ἐν χερσίν. Ἀλφαβητάριον Ἀθανασιάδου.

2) Ἀνάγνωσις τροχάδην, ὃ ἐστὶ συλλαβίζειν καὶ ἀναγινώσκειν. Ἀριθμησις μέχρι 200. Τινὰ δὲ καὶ γράφουσιν. Ἀναγνωστικὸν βιβλ. 6' Ἀθανασιάδου.

Ἐν Κοντοδικαλίῳ 1) τὰ ἀναλφάβητα μανθάνουσιν ἀλφάβητον καὶ συλλαβισμὸν ἐπὶ πίνακος, τὸ δὲ βὸν ἐξάμηνον ἀνάγνωσιν ἀπὸ βιβλίου. Ἀριθμοῦσι δὲ μέχρι τῶν 20. Ἀναγνωστικὸν Κούζου.

2) Συλλαβισμὸν καὶ ἀνάγνωσιν, γραφὴν δὲ ἐπὶ ἀβακίων στηριζομένων ἐπὶ θρανίων. Ἀριθμῶσι δὲ μέχρι 50. Ἀναγνωστικὸν Κούζου.

3) Ἀνάγνωσιν, τὰ δὲ λοιπὰ μαθήματα προπορικῶς.

Ἐν Γαλατᾷ

1) καὶ ταῦτα ὑποδιαιροῦνται εἰς τμήματα διευθυνόμενα ὑπὸ δύο νηπιαγωγῶν, αἵτινες τροφοδοτοῦσι διὰ μαθητριῶν τὸ παρθεναγωγεῖον συγχρόνως· τουτέστιν ἀπολύουσι μαθητρίδας ἴσης δυνάμεως ἀμφοτέρω. Τὰ τμήματα αὐτῶν διαιροῦνται εἰς τὰ τῶν ἀγραμμάτων καὶ τῶν ἐγγραμμάτων. Τὰ διδασκόμενα εἶναι ἀνάγνωσις, ἱστορία, ἀριθμητικὴ (πρόσθεσις καὶ ἀφαιρέσις ἐπὶ πραγμάτων τοῦ καθημερινοῦ βίου), πραγματογνωσία. Καί τινά μὲν βιβλία μεταχειρίζονται δὲν ἐπληροφρήτην, γινώσκω ὁμως ὅτι ἔχουσιν ἔντυπον ἀριθμητικὴν. (α'.)

Σημ. α'. Τῶν πλείστων νηπίων ἀπουσιαζόντων ἕνεκα τοῦ χειμῶνος καὶ τῶν παραμονῶν τοῦ Ἀγ. Βασιλείου, ἀδύνατόν μοι ἦτο ἐξ αὐτοψίας νὰ ἐξετάσω καὶ πληροφρορθῶ περὶ τινῶν ζητουμένων.

Ἔργόχειρα.

Ἐν Βλάχκᾳ τὰ δυνάμενα νὰ κρατήσωσι βελόνην ἐργάζονται διὰ νὰ περνοῦν τὴν ὄραν· ἐκ τῶν ἄρρένων δέ τινα κατασκευάζουσι χαλκάδες.

Ἐν Ὑψωμαθείοις μόνον τὰ θήλεα ἐργάζονται μαρκόπανα.

Ἐν Κοντοσκαλίῳ τὰ μείζονα ἐκ τοῦ 1ου, 2ου καὶ 3ου τμήματος ἐργάζονται καναβᾶν, τοῦ δὲ τελευταίου τμήματος καὶ ἀσπροκέντημα. Τὰ δὲ ἄρρενα ἀργοῦσιν.

Ἐν Γαλατᾷ μόνον τὰ θήλεα ἐργάζονται καναβοβελονιάν.

Οἰκοδομαί.

Βλάχκας ἀνεπαρκῆς καὶ ἀνήλιος. Τὰ νήπια συναθροίζονται κατὰ τὸν χειμῶνα ἐν τῷ στενοῦ χώρου, τὸ δὲ θέρος καὶ ἐν τῷ αὐλογύρῳ τῆς Ἐκκλησίας.

Ὑψωμαθείων εὐρυχωρότερα, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀνεπαρκῆς, κάθηνται δὲ χειμῶνος καὶ θέρους ἐν τῇ αὐτῇ αἰθούσῃ.

Κοντοσκαλίου προωρισμένη εἰς θέατρον καὶ ἀκατάλληλος, εὐρυχωρότερα ὅμως καὶ τῆς τῶν Ὑψωμαθείων. Χειμῶνος δὲ καὶ θέρους ἐν τῇ αὐτῇ αἰθούσῃ συναγελάζονται ὑπὲρ τὰ 300 νήπια.

Γαλατᾷ δὲν εἶδον τὴν αἰθουσαν, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὀλου κτιρίου δὲν φαίνεται ἀξιοσύστατος.

Προσωπικὸν νηπιαγωγείων.

Ἐν Βλάχκᾳ νηπιαγωγός, ἐπιμελήτρια καὶ παιδονόμος.

Ἐν Ὑψωμαθείοις τὸ αὐτό,

Ἐν Κοντοσκαλίῳ νηπιαγωγοὶ 3 καὶ παιδονόμοι 2.

Ἐν Γαλατᾷ νηπιαγωγοὶ 2 καὶ παιδονόμος ἀνδρόγυνον.

Ὁ μηνιαῖος δὲ μισθὸς τῶν νηπιαγωγῶν ἀνέρχεται ἀπὸ 160 γροσιῶν μέχρι 300, αἱ πολλαὶ δὲν ἔχουσι δωρεὰν κατοικίαν καὶ θέρμανσιν. Τούτων αἱ πλείσται προέρχονται ἐκ τοῦ Ζαππέιου, διακρινόμεναι ὡς καὶ αἱ διδασκάλισσαι, ἴσως καὶ δικαίως, ἐπὶ βκθμῷ ἐγωῖσμοῦ· ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ ἐκ τοῦ Ἰωακειμείου πολλαὶ καὶ ἐκ τοῦ Παρθεναγωγείου τῆς κοινότητος Πέρην, καὶ τινες, ἂν μὴ ἀπατῶμαι, ἐκ τῆς Ἀρχαίας Παλλάδος.

Βασιζόμενοι ἐπὶ τῶν 4 μόνον νηπιαγωγείων τῶν κυριωτέρων δυνάμεθα ἀσφαλῶς περίπου νὰ κρίνωμεν καὶ περὶ ὅλων τῶν ἄλλων τῆς περιοχῆς Κων]πόλεως. Οὕτω τὰ 4 ταῦτα νηπιαγωγεῖα φιλοξενοῦσιν ἐν συνόλῳ 710 νήπια καὶ παιδία ἀναμιξ καὶ ἐκ τῶν δύο φύλων, ἧτοι 415 θήλεα, καὶ 295 ἄρρενα, ἡλικίας τὰ μὲν $\frac{2}{3}$ 4—6 ἐτῶν, τὰ δὲ $\frac{2}{3}$ 7—8 καὶ τὸ $\frac{1}{3}$ 9—12. Τὰ νήπια ταῦτα μετὰ τῶν ἐνηλίκων παιδῶν καὶ κορασίδων συναγελάζονται ἐντὸς χώρου ἀνεπαρκοῦς, ἀνηλίου καὶ ἀνθυγιεινοῦ· ὧν τὰ μικρότερα ὁμοῦ ἐν ὠρισμένῳ χώρῳ, ἐὰν ὑπάρχη, ἐὰν δὲ μὴ, ὑπὸ τὸν αὐτὸν θόλον κεχωρισμένα, τὰ δὲ μείζονα ἀποτελοῦντα τὰς ἀνωτέρας τάξεις· πάντα δὲ ὁμοῦ ἐν ὄρῃ χειμῶνος καὶ μάλιστα θέρους κατὰ τὰ κυνικὰ καύματα ἔχουσι χρῶμα γεῶδες, καταπεποννημένα καὶ ἐξηντημένα, ἐνιαχοῦ δέ, ὡς ἐν τοῖς πρόποσι τῶν Ταταούλων, προσομοιάζουσι πρὸς φαντάσματα νυκτερινὰ ἢ Ἐρινῦς. Κάθηνται πάντοτε ἐν τῇ αὐτῇ αἰθούσῃ δι' ὅλης τῆς ἡμέρας πλὴν τῆς Βλάχκας, ὅπου τοῦ θέρους ἐξέρχονται καὶ

ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς Ἐκκλησίας κινουῦνται. Καί τὸ μὲν τοῦτου ἕνεκα, τὸ δ' ἕνεκεν οἰκονομικῆς καταστάσεως ἀνεπαρκῶς τρεφόμενα καὶ ἐνδυσόμενα συχνότατα ἀσθενοῦσιν, ἐκ πολλῶν δ' ἀφορμῶν ἀποουσιάζουσιν. Θλιβεράν ἰδίως ἐντύπωσιν προξενοῦσι τὰ μικρότερα τῶν νηπίων, ἅτινα φύσει πρὸς τὴν φλυαρίαν ῥέποντα προκαλοῦσι τὰς συχνὰς τῶν νηπιαγωγῶν ἐπιπλήξεις καὶ παρατηρήσεις καὶ ἐπαυξάνουσιν, ὡς εἰκός, τὴν χασμωδίαν. (Ἐν τοῖς Παρθεναγωγείοις συχνάκις ἡ διδασκαλία διακόπτεται καὶ διὰ τῆς προσελεύσεως μαθητριῶν, ἵνα ἐρωτήσωσι πῶς πρέπει νὰ **τρυπώδουν** ἢ νὰ **βελονώδουν**). Τὰ δυστυχή ὁμως μετὰ ἡμίλεπτον σιωπὴν πάλιν ἀναγκάζονται νὰ ἐπαναλαμβάνωσι τὰς ἀφελείας αὐτῶν διηγήσεις, καὶ τότε ἀκούονται τὰ ἀτελεῦτητα παρακελεύσματα τῆς νηπιαγωγῆς: «σιώπησε, Σοφία· θὰ σὲ τιμωρήσω, Ἐλένη» πάλιν, Εὐανθία; σοῦς, ἀνόητη· θὰ μείνης νηστική, Πολυξένη», καὶ τὰ τοιαῦτα. Λυπηρὸν δὲ εἶναι ἐν τῷ παιδικῷ τούτῳ κόσμῳ, ὅτι τὰ ταλαίπωρα μικρὰ συχνὰ πικρὰ ζητοῦσι τὴν μητέρα αὐτῶν, ἄλλα δὲ πάλιν ὄντα ἀνίκανα νὰ συγκρατήσωσιν ἑαυτὰ ἐν τῇ προτεγγιζούσῃ στιγμῇ τῆς ἐκπληρώσεως φυσικῶν ἀναγκῶν ἀπολύουσι τὰ οὖρα, ἐὰν μὴ καὶ ἕτερόν τι. Πῶς δὲ διέρχονται κατὰ τὴν τῶν ἄλλων μαθητριῶν διδασκαλίαν τὰς ὥρας αὐτῶν τὰ νήπια ταῦτα; Τὰ μὲν κάθηνται ἐσταυρωμέναις ταῖς χερσὶ, τὰ δὲ δυνάμενα νὰ χειρισθῶσι βελόνην κατασκευάζουν χαλκᾶδες, ἐν Μεσαχώρας δὲ πρὸ ἐτῶν τὰ σχετικῶς μείζονα οὐ μόνον θήλα ἀλλὰ καὶ ἄρρενα καὶ παντοῦφλες. Ταῦτα δὲ εἶναι τὰ εὐτυχέστερα· ὑπάρχουσι δὲ καὶ τὰ ὀφείλοντα νὰ ἐκμάθωσιν ἀλφάβητον καὶ γραφὴν. Ἡ δὲ γραφὴ ἐν τῷ σμῆνι τούτῳ τῶν νηπίων τὸ μὲν γίνεται ἐπὶ θρανίων, τὸ δ' ἐπὶ ἑδρῶν ἀμφιθεατρικῶς κειμένων, ὅποτε ἐξ ἀνάγκης ἐπὶ τοῦ γόνατος ὀρني-

θοσκαλίζοντα δὲν ἔχουσι φυσικῶς ποῦ νὰ ἐρεισθῶσι καὶ ν' ἀναπαυθῶσιν.

Ταῦτ' ἀποτελοῦσι τὸ κυρίως νηπιαγωγεῖον, τὸ πολὺ δηλαδὴ τῆς συναγελαζομένης ἀνθρωπίνης μάξης, τὸ τῶν ἀναλφαβήτων, ἐξ ὧν σχηματίζονται τάξεις, ἐν αἷς διδάσκονται ὑπὸ τῶν νηπιαγωγῶν κατὰ τὴν φυσικὴν ἰδιοφυίαν ἐντὸς 4 ἢ 5 ἢ καὶ περισσοτέρων ἐτῶν, κατ' ἐξίρεσιν δὲ ἐντὸς 2 ἐτῶν (ὅπερ ἀμφιβάλλω λίαν) ἐν Γαλατῆ, τὰ ἀπὸ τοῦ 7—12 ἔτους οὐχὶ πλέον νήπια, ἀλλ' ἀνεπτυγμένα παιδία καὶ κοράσια, τὰ μαθήματα τῶν δημοτικῶν σχολείων. Ὅθεν καὶ ἐν Βλάχκῃ ἡ ἀνωτέρα τάξις τοῦ νηπιαγωγείου μετωνομάσθη καὶ πρώτη τοῦ δημοτικοῦ· ὅπερ δύναται νὰ λεχθῆ καὶ περὶ τοῦ τῶν Ὑψωμαθείων, ὅποθεν τὰ ἐξερχόμενα κατατάσσονται εἰς τὴν 2αν τάξιν τοῦ δημοτικοῦ. Νηπιαγωγοὶ ἄρα διδάσκουσι τὰ τῶν δημοτικῶν σχολῶν μαθήματα καὶ παρέχουσι μαθητὰς εἰς τὰς δημοτικὰς σχολὰς, ὅπως ἐν αὐταῖς συμπληρώσῃ τὴν πρώτην αὐτοῦ παιδείου ὁ πολὺς πτωχὸς λαός, ἐὰν τύχῃ νὰ διέλθῃ διὰ τῶν νηπιαγωγείων,

Ἐκ τοῦ σχετικοῦ στατιστικοῦ μέρους περὶ τῶν 4 νηπιαγωγείων παρέχεται ἀφορμὴ νὰ κρίνῃ τις καὶ νὰ συμπεράνῃ καὶ περὶ πολλῶν ἄλλων, ἀλλ' ἐπαφίεται τοῦτο τό γε νῦν, ἵνα ἐξαρθῶσι γενικώτερον τάδε·

1) Ὅτι τὸ **νηπιαγωγεῖον** ποῦ μὲν μονότακτον, ποῦ δὲ πολύτακτον, ὅπερ ἐν ἄλλαις χώραις χάριν τῶν ἀπόρων μόνον δι' εὐτάκτους παιδίας, μικρὰς ἐργασίας ἀναλόγους καὶ γνώσεις τινὰς θεμελιώδεις ἐν ἰδρύματι ἰδίῳ καὶ ἐντὸς αὐλῆς καὶ κήπου προώρισται, **παρ' ἡμῖν μετετροπὴν διὰ τὴν φιλοδοξίαν τῶν ὀνόματι μόνον νηπιαγωγῶν**, ἐκ τῆς κουφότητος τῶν γονέων καὶ τῆς κενότητος τῶν φρενῶν τῶν ἐφόρων, τῇ ἀνοχῇ τῶν ὑπευθύνων εἰς **προ-**

παιδευτικὸν σταθμὸν τῆς πρώτης παιδείας, εἶναι δὲ αὐτόχρομα **νηπιοκτονεῖον,** ἐν ᾧ σφραγιάζεται ὁ νηπιακὸς κόσμος δι' ἀσθενείας σωματικῆς καὶ ἀποκτηνώσεως πνευματικῆς. «Τοιοῦτον δὲ ὄν τὸ νηπιαγώνεον ἐπαινεῖται καὶ θαυμάζεται», ἔγραφεν ἄλλοτε ὁ αἰιδίμος Ξανθόπουλος (1), ὑπεστηρίξαμεν δὲ καὶ ἡμεῖς μέχρι σήμερον, «μάλιστα ὑπὸ κόσμου πολλοῦ κεχρημένος πρὸς ἐρωταποκρίσεις καὶ τὰς ἀπαγγελίας τῶν αὐτόχρομα χορὸν νευροσπάστων ἀνθρωπαρίων παριστάντων νηπίων κατὰ τὰς δημοσίας ἐξετάσεις».

2) Ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ ἀνάγνωσις τῶν προκεχωρηκότων νηπίων, ὅπερ μόνον θὰ ἐδικαιοῦτό τις ν' ἀναμείνη, **εἶναι ἀτελεστάτη καὶ μηχανικὴ,** καὶ τούτου ἕνεκα ἀποβαίνει διαρκὲς κώλυμα ἐπαρκοῦς ἀναπτύξεως ἐν τῇ μελλούσῃ σταδιοδρομίᾳ.

Δημοτικὰ σχολεῖα.

Θεωρῶν σὺν τοῖς ἀρμοδίαις κἀγώ, ὅτι ἐν τῇ ἐκμαθήσει τῆς μητρικῆς γλώσσης ἡ ἀνάγνωσις εἶναι πραγματικὴ διδασκαλία (Δημ. Ἐκπαίδ. ἀριθ. 7 ἔτ. 1901) καὶ κατ' ἀκολουθίαν κρηπίς ἀναπτύξεως καὶ μορφώσεως, ἠθέλησα νὰ ἐπισκεφθῶ τινα **τῶν Δημοτικῶν Σχολείων** μὴ κατορθώσας δὲ τοῦτο ἀνέθηκα τὴν τούτων μελέτην τῷ ἐμῷ ἀνεψιῷ Ν. Παπᾶ, ὅστις τὸ μὲν ἐξ ἰδίας αὐτοῦ πείρας ὡς ἐφόρου σχολείων, τὸ δ' ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐπισήμων ἐκθέσεων, διευθυντῶν δημοτικῶν σχολῶν, τῶν φυλαττομένων ἐν τοῖς γραφείοις τῆς Π. Κ. Ε. Ἐπιτροπῆς, ἐδημοσίευσεν μετὰ φιλαληθείας καὶ ὀρθοφροσύνης τὸν **ἐκπαιδευτικὸν Μινώ-**

(1) Αὐτόθι.

ταυρον ἐν τοῖς ἐγγωρίοις φύλλοις (1). Ὅθεν σταχυολογῶν ἐκ τῶν παμπόλλων αὐτοῦ παρατηρήσεων καὶ προστιθέμενος, ὅσα καὶ ἐγὼ ἐκ πείρας ἰδίας γινώσκω, παρατηρῶ ὅτι ἡ διδασκαλία τῆς ἀναγνώσεως πανταχοῦ σχεδὸν ἀνατίθεται οὐχὶ τῷ ἰκανωτέρῳ, ἀλλὰ τῷ γεραιτέρῳ καὶ ἀπειροτέρῳ διδασκάλῳ καὶ ἐξ ἀπόψεως παιδαγωγικῆς τῷ χειρόνι. Τοιοῦτος ὢν οὗτος ἀναλαμβάνει ἐν τῇ 1ῃ τάξει νὰ διδάξη, οὐχὶ κατὰ τὴν φωνητικὴν μέθοδον, ὑπερεξήκοντα παῖδας τὸ μαντικὸν χάρισμα, ὅτι **Βῦτα κεφαλαῖον καὶ ὄμικρον καὶ ὤ ψιλὸν καὶ δίγμα τελικὸν** σχηματίζουσι τὸ **Βοῦς**. Ἡ ἀμεθοδία αὕτη ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῶν ἀπουσιῶν τῶν μαθητῶν καθιστᾷ τὴν γλωσσικὴν παιδείαν καὶ συμπρωγῶν πάντων ἀδύνατον πρὸς τοῦτοις δέ, ἐπειδὴ αἱ ὥραι τῆς διδασκαλίας τῶν Ἑλληνικῶν εἶναι ὠρισμένοι δύο καθ' ἑκάστην, ἀφαιρουμένων δύο δεκαλέπτων διαλειμμάτων καὶ 20 τοῦλάχιστον λεπτῶν διὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ καταλόγου τῆς παρουσίας, δι' ἐπιπλήξεις κτλ., ἀπομένουσι 80 μόνον λεπτά, ἧτοι ὀλιγώτερα τοῦ 1 $\frac{1}{2}$ λεπτοῦ δι' ἑκάστον μαθητὴν πρὸς διδασκαλίαν καὶ ἐξέτασιν τῆς ἀναγνώσεως, ἀποστήθισιν μύθων καὶ περὶ τὴν γραφὴν χειραγωγίαν. Ἐπακολούθημα λοιπὸν τοιαύτης διδασκαλίας εἶναι, ὅτι, ἐὰν τὰ μικρὰ παιδία ἐξ ἰδίων προγυμνάσεων δὲν ἐξέμκθον τὸν συλλαβισμόν, ἀδυνατοῦσι νὰ γράψωσι τὰ συλλαβιζόμενα, πολλὰ δ' ἐξ αὐτῶν ἀδυνατοῦντα νὰ συλλαβίζωσι κατορθοῦσι νὰ ἐκστηθίσωσι πολυσέλιδον ἀναγνωστικόν, ὡς τοῦτο παρετηρήθη ἐν Μεσαχώρῳ.

Ἐκ τοιαύτης παραμελήσεως τῶν μαθητῶν τῆς 1ης τά-

(1) Ἐν τῇ «Κωνσταντινουπόλει» 1902, Ἰουνίου 22 καὶ 24. Ἐν τῇ «Νέα Ἐφημερίδι» 1902, Ἰουλίου 18 καὶ Σεπτεμβρίου 11 καὶ 17.

ξεως είναι άπορον και έκπληκτικόν, ούχι ὁ κατ' ἐπιείκειαν ἢ ἀνάγκην σχηματισμοῦ 2ας τάξεως ὀλίγων τινῶν προβιβα-
σμός και ἡ τῶν πλείστων στασιμότης, ἀλλά τὸ τῆ στασιμό-
τητι ταύτη παρομαρτοῦν κακόν. Ἴνα μὴ δὲ παραβλαβῆ
ἢ τῶν ἐν τῇ 1ῃ τάξει παραμεινάντων στασίμων πρόδος,
ἐπιτευχθῆ δὲ τις φαινομενικὴ περιστολὴ ἐν τῇ δι' ἀριθμῶν
παραστάσει τῆς στασιμότητος, ἐκηρύχθησαν ἀπαράδεκτοι
τοῦ λοιποῦ ἐν τῇ α' τάξει οἱ ἀγνοοῦντες τὴν ἀνάγνωσιν, ἦτοι
τὸ α' τεῦχος τοῦ ἀναγνωστικοῦ. Ἐντεῦθεν προῆλθε πρω-
τορανεῖς δημοτικὴ σχολὴ ἔχουσα τάξιν ἀναλφαβήτων μὴ
ἀναγραφομένην ἐν τῷ ἐπισήμῳ σχολικῷ προγράμματι και
στερουμένην ἰδίων ὠρῶν διδασκαλίας, ἐξοικονομουμένην δὲ ἐκ
τοῦ χρονικοῦ διαστήματος τοῦ ἀφωρισμένου εἰς τὴν πρώτην
τάξιν. Καλεῖται δ' ἡ τάξις αὕτη, **Τυπὸμα Ἴον τῆς Α' τάξεως, Τάξις ἀναλφαβήτων, Προκαταρκτικὴ, Ἀγραμμάτων τάξις, Καθαρτήριον, Μέση τάξις** κτλ. Τοῦτο καθομολογεῖται και ὑπὸ τῆς εἰσηγητικῆς Ἐκ-
θέσεως περὶ τοῦ ὀκτατάκτου προγράμματος, ἐν ἣ γράφεται:
«ἐν ἅπασιν τοῖς σχολείοις λειτουργεῖ και τμημά τι τῆς α' τά-
ξεως διὰ τὰ ἀγράμματα παιδία τὰ μὴ ἀποστελλόμενα εἰς
νηπιαγωγεῖον» ὅθεν ἐξυπονοεῖται, ὅτι ἐν τῇ α' τάξει τῆς
δημοτικῆς σχολῆς μόνον ἐγγράμματοι γίνονται δεκτοί, τῶν
ἀγραμμάτων παραπεμπομένων εἰς τὸ νηπιαγωγεῖον ἢ εἰς τὸ
προμηρηθὲν **καθαρτήριον**. (6') Ἐκ τούτων και ἐκ τῶν
περὶ τῶν νηπιαγωγικῶν τάξεων ρηθέντων ἀριδῆλως κατα-

Σημ. 6' Τοιοῦτῳ τρόπῳ τὰ δύστηνα παιδία, τὰ μὲν ἐκ
τῆς Σκύλλης τοῦ νηπιαγωγείου, τὰ δ' ἐκ τῆς Χαρυβδεως
τοῦ σχολείου, ἐὰν μὴ ἀποσυρθῶσιν ὑπὸ τῶν γονέων, προβι-
βάζονται ἀνεπιτήδεια εἰς προκοπὴν και συγκεχυμένα εἰς τὴν
B' τάξιν.

φαίνεται, ὅτι ούχι μία, ἀλλὰ δύο σχεδὸν προσέτι τάξεις δη-
μοτικοῦ σχολείου λάθρα φιλοξενοῦνται ἐν τῷ νηπιαγωγείῳ
και οὕτως ούχι ὀκτάτακτον ἀλλὰ δεκάτακτον εἶναι περίπου
τὸ πλοῦσιον και μεγαλοπρεπὲς δι' ἐνδεεῖς φιλοπονηθὲν γνω-
στὸν πρόγραμμα.

Ἐν τῇ B' τάξει οἱ δυστυχεῖς μαθηταὶ δὲν ἀξιοῦνται
κρίττονος τύχης· διότι ὁ διευθυντὴς ἐπιθυμῶν νὰ προίστα-
ται, εἰ δυνατόν, τελείας **Ἀστικῆς Σχολῆς**, ἐπ' οὐδενὶ
λόγῳ στέργει, οὐδὲ προτείνει τὴν κατάργησιν τῆς **ἀνωτέρας
τάξεως χάριν τῶν μικροτέρων**, και οὕτω, συνευδο-
κοῦντος τοῦ ἀμαθοῦς ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον ἐφόρου, ἀνατίθησιν
ἐνὶ και μόνῳ διδασκάλῳ τὰ τε δύο τμήματα τῆς α' τάξεως
και τὰ τῆς β' τάξεως μαθήματα, ἐν οἷς και ἱκανὸς ὢν δὲν
ἐπαρκεῖ. Διὰ ταῦτα και τὰ παιδία, ὡς τὰ ἐν ἰδιωτικαῖς οἰ-
κίαις διδασκόμενα, συνεχῶς ἀπουσιάζοντα παραμένουσι στά-
σιμα, και διπλάσια ἤδη ὄντα τὸν ἀριθμὸν λίαν δυσχεραίνουσι
τὴν διδασκαλίαν· ἐπὶ τέλους δὲ ἡ πάντα τυφλὰ παραμένου-
σιν, ἢ ἀποσύρονται ἀμαθῆ και χυδαῖα εἰς ἐργασίαν, ὅσα δὲ
ἐν τῷ τέλει τοῦ ἐνιαυτοῦ προβιβάζονται, παρ' ἀξίαν ἀναμ-
φιβόλως προβιβάζονται, καθ' ὅτι, και κατορθουμένης ὅπως
δῆποτε ποιᾶς τινος περὶ τὴν ἀνάγνωσιν ἱκανότητος, ἀγνοοῦσι
τέλειον τὴν σημασίαν τῶν λέξεων.

Κατὰ ταῦτα, τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τῆς ἐν πᾶσι και
ἐν τοῖς δευτερεύουσιν ἔτι μαθήματι κακῆς διδασκαλίας κα-
ταφαίνονται ἐν τῇ γ' τάξει, ἐνθα ὁ οὕτως ἀκατάρτιστος
και κυριολεκτικῶς ἀγράμματος μαθητῆς, αἴφνης εὐρίσκειται
ἀπέναντι πλήθους μαθημάτων, ἅτινα, ἵνα μάθῃ ὁ μόλις συλ-
λαβίζων ἢ μηχανικῶς ἀναγινώσκων, ἔχει ἀνάγκην δεκαπλα-
σίου χρόνου πρὸς ἀποστήθισιν, και τότε ἐξ ἀνάγκης ἐγκαθη-
δρῦεται ὁ πνευματοκτόνος ψιττακισμός. Ἐν τῇ τάξει ταύτῃ

τὸ μὲν ἕνεκα τῆς στασιμότητος ἢ τοῦ παρ' ἀξίαν προβιβα-
σμοῦ, τὸ δὲ διὰ τὴν προσέλευσιν πολὺ μετὰ τὴν ἐναρξιν τῶν
μαθημάτων μαθητῶν, σύγκρουσις ἐπέρχεται μικρῶν τε καὶ
μεγάλων, εὐμαθῶν τε καὶ ἀμαθῶν· ὅθεν ἡ συμπροαγωγή
πάντων ἀποβίνει ἀδύνατος καὶ οὐδεμία προκοπὴ παρατη-
ρεῖται πλὴν ὀλίγων δι' ἐξαιρετικούς λόγους.

Ἐν δὲ τῇ Δ' τάξει παρέχεται ἀληθῶς ἀφθονωτέρα διδα-
σκαλία, ἀλλὰ διὰ τὸ ἐλάχιστον τοῦ χρονικοῦ διαστήματος (γ')
τῆς διδασκαλίας ἐλάχιστα κατορθοῦνται ἀποτελέσματα,
ἡ δὲ σχετικὴ τῆς τάξεως ταύτης προκοπὴ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς
φιλοτιμίας τοῦ διευθυντοῦ, ὑποκλέπτοντος ἐνίοτε καὶ ὧρας
τινάς ἐκ τῶν κατωτέρων τάξεων, ἵνα διδάξῃ τριῶν ἐτῶν μα-
θήματα, ὅπερ πρὸς παιδας ἀδύνατον.

Τὰ ἐκ τῆς καταστάσεως ταύτης, τῆς ὀφειλομένης εἰς τὸ
ἀπαιδαγωγικόν καὶ τὴν ἀμεθοδίαν τῶν διδασκάλων, εἰς τὴν
ὑπερπλήρωσιν τοῦ ἀφυσικοῦ προγράμματος καὶ εἰς ἄλλους
λόγους, προερχόμενα ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς μητρικῆς ἰδίας

Σημ. γ'. Γνωστὸν ὅτι παρ' ἡμῖν αἱ ἐγγραφαὶ τῶν μαθη-
τῶν παρατείνονται σχεδὸν δι' ὅλου τοῦ ἔτους μόλις περὶ
τὰ τέλη Ὀκτωβρίου ἐπιτρέπουσιν ἐναρξιν τακτικὴν μαθη-
μάτων· ἐπειδὴ δὲ αὐτὰ παύουσι περὶ τὰς ἀρχὰς Ἀπριλίου,
ὅποτε συμπίπτει ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἢ ἑορτὴ τοῦ Πάσχα καὶ
ἀρχοῦνται αἱ ἐπαναλήψεις καὶ ἡ τῶν ἐξετάσεων προπαρα-
σκευή, ἔπεται ὅτι ὁ ἐργασίμος χρόνος περιορίζεται εἰς 5 $\frac{1}{2}$
μῆνας, ἐξ ὧν, ἀφαιρουμένων τῶν Κυριακῶν καὶ ἑορτῶν, ἀπο-
μένουσι μόνον 120 ἡμέραι, τουτέστι 4 μῆνες εἶναι παρ' ἡ-
μῖν οἱ ἀποτελοῦντες τὸ σχολικὸν ἔτος. Καὶ ἐὰν δὲ εἰς ἡμέ-
ρας καταλογισώμεθα τὴν μεταμεσημβρινὴν ἀργίαν τοῦ σαβ-
βάτου, μὴ ὑπολογιστένης τῆς ἐκ τῶν ἀπουσιῶν ζημίας,
αἵτινες δι' ἕκαστον μαθητὴν ἀνέρχονται κατὰ μέσον ὄρον
εἰς 40, τὸ ὅλικόν τῶν ἐργασίμων ἡμερῶν καταλήγει εἰς τὸ
μυδέν.

γλώσσης δεινὰ εἶναι Α' ἢ στασιμότης, (δ') καὶ δυσδω-
ρευσίς τῶν μαθητῶν καὶ ἡ παρομαρτοῦσα ταύτη ἀμέ-
λεια, νωθρότης καὶ κακοῦθεια, ὡς τοῦτο μαρτυροῦσι
καὶ πολλαὶ τῶν ἐκθέσεων. Ἡ ἕνεκεν ἀμαθείας στασιμότης
τῶν μαθητῶν εἶναι τὸ δεινότερον, διότι αὕτη καὶ γίνεται αἰ-
τία κακῶν ἔξεων καὶ ἠθικῶν παραπτωμάτων καὶ ἐπαυξάνει
τὰς δυσχερείας ἐν τῇ διδασκαλίᾳ καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀγγρα-
μάτων. Ὅτι δὲ πολλοὶ εἶναι οἱ στάσιμοι, ἀποδεικνύουσιν οἱ
ἐπόμενοι ἀριθμοὶ ἐκ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1901—1902. Οὕ-
τως ἐν τῇ Ἀστικῇ σχολῇ τοῦ Γαλατᾶ ἐφοίτων πλὴν τῶν
ἐν τῷ νηπιαγωγείῳ παῖδες 420, ἐκ τούτων δὲ προὔβιβάσθη-
σαν εἰς ἀνωτέρας τάξεις μόνον 220. Ἐκ τῶν ἐν ταῖς τριῶν
κατωτέραις τάξεσι τῆς ἀστικῆς σχολῆς Κοντοσκαλίου μαθη-
τευομένων 220 παιδῶν προὔβιβάσθησαν 108. Ἐν τῇ ἀστικῇ
σχολῇ Βλάχκας αἱ τρεῖς κατώτεραι τάξεις ἠριθμοῦν μαθη-
τὰς 210, ἐξ ὧν προὔβιβάσθησαν μόνον 80. Ἐν Νεοχωρίῳ
δὲ ἐκ τῶν 126 μαθητευομένων προὔβιβάσθησαν μόνον 60,
καὶ πάντες οὗτοι ὀλίγον τῶν ψιττακῶν διαφέροντες. Κατὰ

Σημ. δ'. Αἱ ἐκθέσεις τῶν διευθυντῶν καὶ τῶν διευθυν-
τριῶν δύνανται μὲν νὰ θεωρηθῶσι τὰ μόνα αὐθεντικὰ στοι-
χεῖα τῶν στατιστικῶν ὑπολογισμῶν, ἀλλ' ἔχουσι καὶ αὐταὶ
ἐλλείψεις τινάς τὰς ἑξῆς :

1) Αἱ τῶν παρθεναγωγείων ἐκθέσεις διὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν
ἄγνοιαν τῆς ἀριθμητικῆς δὲν καταδεικνύουσι σαφῶς τὰς ἀ-
ναλογίας τῆς προόδου τῶν μαθητριῶν.

2) Ἐν τοῖς σχολείοις ἀμφοτέρων τῶν φύλων δὲν τηρεῖται
μπτρῶν ἀλλ' ἀπλῶς μαθητολόγιον συγκεχυμένον καὶ ἀχρη-
στον ὡς βάσις στατιστικῆς μελέτης.

Αἱ ἐκθέσεις, ἵνα ᾧσι πλήρεις, πρέπει νὰ ᾧσι διπλαῖ, ὧν
ἡ ἑτέρα ν' ἀναγράφῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐγγραφέντων καθ' ὅ-
λον τὸ λῆξαν ἔτος ἐν ἐκάστῃ τάξει, τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀρι-

παράδοξον δὲ λογικὴν τὴν ἐκ τῆς στασιμότητος συσπώρευσιν πολλῶν μαθητῶν ἐν τῇ σχολῇ ἀποκαλοῦσιν οἱ διευθύνται «**παρήγορον καὶ ἐνθαρρυντικὴν**» ἐκλαμβάνοντες ταύ-

στῶν ὡς καὶ τῶν ἀποσυρθέντων ἐκ τῆς σχολῆς μέχρι τέλους τοῦ Ἀπριλίου, ὥστε οἱ ἀποσυρόμενοι κατὰ τὰς παραμονὰς τῶν ἐξετάσεων νὰ θεωρῶνται ἀπουσιάζοντες, νὰ ὑποβάλληται δὲ τῇ Π. Κ. Ἐκπαιδ. Ἐπιτροπῇ μετὰ τῆς βαθμολογίας τῶν μαθητῶν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν καθημερινῶν βαθμῶν περὶ τὰ τέλη Μαΐου· βραδύτερον δὲ εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀδύνατον, διότι οἱ διευθύνοντες μετατιθέμενοι ἢ παύμενοι ἀμελοῦσι τοῦ καθήκοντος τούτου. Τὰς ἐκθέσεις ταύτας πρέπει νὰ συμπληροῦν εἰς κατὰ Νοέμβριον ἀκριθῆς πίναξ καθορίζων 1) πόσοι ἐκ τῶν ἐγγραφέντων κατὰ τὸ λῆξαν σχολικὸν ἔτος προεβιάσθησαν· 2) πόσοι παρέμειναν στάσιμοι καὶ 3) πόσοι δὲν ἐνεφανίσθησαν κατὰ τὸ νέον σχολικὸν ἔτος πρὸς ἐγγραφήν καὶ τί ἀπέγειναν οὗτοι.

Σπουδαία ἔλλειψις τῶν ἐκθέσεων εἶναι καὶ ἡ ἀνακρίβεια τῆς ἀριθμητικῆς ἀναλογίας ἀριστέων καὶ στασίμων, διότι αὐτὴ ὑπολογίζεται ἐπὶ τῇ βάσει μόνον τῶν ὑποστάντων τὰς δημοσίας ἐξετάσεις καὶ οὐχὶ ἐπὶ τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν ἐγγραφέντων· ἐπειδὴ δὲ οἱ μὴ προσερχόμενοι εἰς τὰς ἐξετάσεις εἶναι συνήθως οἱ ἀμελέστεροι οἱ καὶ στάσιμοι, λογικῶς τὸ τόσον τοῖς ἑκατὸν τῶν ἀριστέων αὐξάνεται καὶ τὸ τῶν στασίμων μειοῦται· Ἐπὶ πλέον δὲ ἐὰν τὸ τόσον τοῖς ἑκατὸν τῶν ἀριστέων πρόκειται νὰ καταδείξη τὴν πρόοδον τῆς σχολῆς καὶ τὴν ἐργασίαν τῶν διδασκάλων, καὶ ἐπομένως νὰ θεωρηθῇ ὡς βᾶσις συγκριτικῆς μελέτης ἀπασῶν τῶν σχολῶν, δὲν εἶναι ἀκριθὲς οὐδὲ δίκαιον. Οὕτω παραδείγματος χάριν, ἐὰν ἡ ἐν Μεσαχώρῳ δ' τάξις, ἔχουσα μαθητὰς 6 καὶ ἀριστεῖς 3, ἦτοι 50% ἀριστέων, παραβληθῇ πρὸς τὴν ἐν Κοντοσκαλίῳ τὴν ἔχουσαν 60 μαθητὰς καὶ ἀριστεῖς 15, ἦτοι 25%, ἔπεται ἐκ τούτου, ὅτι οἱ ἐν Μεσαχώρῳ ἐργάσθησαν ἐπιμελέστερον καὶ ἀποτελεσματικώτερον τῶν ἐν Κοντοσκαλίῳ ἐν τῷ αὐτῷ χρονικῷ ὁρίῳ τῆς διδασκαλίας ; Βεβαίως οὐχί.

τὴν ὡς σημεῖον τῆς πρὸς τὰ γράμματα αὐξούσης ὀρέξεως τοῦ κόσμου, ἢ καὶ ἀποτέλεσμα τῶν προσπαθειῶν, ἃς καταβάλλουσιν οὗτοι εἰς προσέλκυσιν ὡς πλείστων μαθητῶν. (Α.)

Προσθήκη Α.—Οἱ στάσιμοι εἶναι πολλάκις περισσότεροι ἢ ὅσοι φαίνονται. Π. χ. Ἡ περίφημος ἀστικὴ σχολὴ τοῦ Γαλατᾶ ἐκ τῶν στασίμων τοῦ 1902—3 σημειοῦται μόνον 84, ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ 130 μετεξεταστέοι, οἵτινες βεβαίως δὲν θὰ χρησιμοποιήσωσι τὸν χρόνον τῶν διακοπῶν πρὸς μέλέτας· ἐπομένως εἶναι ἀμφίβολον ἐὰν οἱ ἡμίσεις θὰ προβιβασθῶσι, καὶ ἐὰν προβιβασθῶσι, δὲν εἶναι βέβαιον, ὅτι κατ' ἀξίαν ἐπήδησαν τὴν τάξιν· διότι εἶναι ἀνάγκη ὅχι, παιδαγωγικῆ, ἀλλὰ διδασκαλικῆ καὶ συμφεροντολογικῆ νὰ σχηματισθῶσι τάξεις ἀνώτεραι διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Γαλλικῆς, Τουρκικῆς καὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλλ. γλώσσης ὑπὸ τοῦ μὴ διακειομένου εἰς διδασκαλίαν αὐτῆς· ὅτι δὲ τοῦτο συμβαίνει, ἰδοὺ παράδειγμα ἄλλης σχολῆς, τῆς τοῦ Διπλοκιοινοῦ· τὰ ἀναγνωστικὰ τοῦ ἀρρεναγωγείου τούτου εἶναι εἰδικὰ δι' ἐκάστην τάξιν, ἥτις ὀφείλει, ὡς συμβαίνει καὶ ἐν πᾶσι σχεδὸν τοῖς σχολείοις, νὰ διέρχεται ὁλόκληρον τὸ ἀναγνωστικὸν αὐτῆς καθ' ὅλον τὸ σχολικὸν ἔτος· καὶ ὁμως ἰδοὺ τί γίνεται διὰ τὸ ἔτος 1903—4: τὸ ἀναγνωστικὸν τοῦ δ' ἔτους μὴ διδασκθὲν ὅλον ἐν τῇ δ' τάξει μὴδ' ἐν τῇ ε' διδάσκειται κατὰ τὸ τρέχον ἔτος ἐν τῇ ς'· ἀλλ' ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ ἤρξατο καὶ ἡ διδασκαλία ἐτέρου ἀναγνωστικοῦ, τῆς «Κιβωτοῦ», καὶ συγχρόνως μετ' ἄλλων γλωσσῶν καὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς (Κύρου Ἀναβάσεως). Τὰ αὐτὰ γίνονται καὶ ἐν ἄλλαις τάξεσιν· τί δ' ἐξ αὐτῶν ἀποδεικνύεται ; πολλά, ἐν οἷς καὶ τόδε, ὅτι οἱ στάσιμοι τοῦ 1902—3 δὲν ἠδύναντο νὰ ὦσι μόνον 67 μετὰ 25 μετεξεταστέων· ἀλλ' ἡ ἐπαγγελματικὴ ἀνάγκη ἔδει νὰ ἱκανο-

Β'.) Ἡ ἀπὸ τοῦ σχολείου ὑπὸ τῶν γονέων πρόωρος

ποιηθῆ, νὰ προβιβασθῶσιν ἀνάξιοι μαθηταί, ὡς ἐν Γαλατᾶ, καὶ τίς οἶδεν ἐν πόσοις ἄλλοις σχολείοις ἀμροτέρων τῶν φύλων. Καὶ ποῦ; ἐν Κων/πόλει. . . . Τὴν ἐκ τῆς στασιμότητος ἀθλιότητα δυνάμεθα καὶ ἄλλως νὰ ἐξάρωμεν συγκρίνοντες τὰ ἐπόμενα 4 ἀρρεναγωγεῖα (1902—3) τὸ γε νῦν.

Γαλατᾶ	Στάσιμοι	Μετεξεταστέοι	Ἀποσυρθέντες.
450 μαθηταί	84	130	οὐδείς.
Διπλοκιδόνιον			
240 μαθηταί	67	25	»
Βλάχκας			
205 μαθηταί	45	οὐδείς	14
Μεσαχώρου			
114 μαθηταί	27	7	οὐδείς.

Ἡ ἀναλογία τῶν στασίμων ἐν τῷ ὀλικῷ ἀριθμῷ ἐκάστης τῶν 4 σχολῶν εἶναι:

Γαλατᾶ 20⁰/₀. Διπλοκιδόνιου 30⁰/₀.

Βλάχκας 10⁰/₀. Μεσαχώρου 20⁰/₀.

Ἐν τῷ ὑπολογισμῷ τούτῳ διὰ τὴν Βλάχκας ἐλάβομεν τὸν μέσον ὄρον τῶν στασίμων τῶν ἐτῶν 1900—1902 καὶ ὄχι τοῦ 1902—1903, διότι τὸ τελευταῖον τοῦτο ὑπῆρξεν ἔτος διδασκαλικῶν ἀνωμαλιῶν (ἄξιον σημειώσεως), ὧν ἕνεκα ἀκριβῶς οἱ στάσιμοι ἀνῆλθον εἰς 46.

Τοῦ δὲ Μεσαχώρου, τοῦ ἐκ παλαιῶν ἀμαρτιῶν μόλις ἀνακύπτοντος, ἡ στασιμότης οὐδὲν ἔχει τὸ ἐκπληκτικόν, εἶναι μάλιστα σημείον ἐνθαρρυντικόν ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ προηγούμενα.

ἀπομάκρυνσις τῶν παίδων ὁματικῶς τε καχε-

Τῶν δὲ μετεξεταστέων;

Γαλατᾶ	31 ⁰ / ₀	Διπλοκιδόνιου	10 ⁰ / ₀
Μεσαχώρου	6 ⁰ / ₀	Βλάχκας	0 ⁰ / ₀ .

Ὡστε, μὴ ὑπολογιζομένων τῶν ἀποσυρομένων, τῶν ἐν ταῖς ἐξετάσει μὴ ἐμφανιζομένων, τῶν παρανόμως πρὸς σχηματισμὸν τάξεων ἀνωτέρων, μάλιστα τῆς 7ης μετὰ 8 ἢ 10 μαθητῶν, προβιβαζομένων, ἀφιεμένης, τὸ γε νῦν, καὶ τῆς κακῆς συνηθείας τοῦ ἀνακηρύσσειν τοὺς στασίμους καὶ μετεξεταστέους ἐπὶ τῇ βᾶσει τῶν ἐν τῷ μαθητολογίῳ ἐγγεγραμμένων καὶ οὐχὶ τῶν εἰς τὰς ἐξετάσεις προσερχομένων μαθητῶν, λέγομεν ὅτι ἀπὸ πάσης ἀπόψεως τὰ τῆς Βλάχκας καὶ τοῦ Μεσαχώρου ἀρρεναγωγεῖα κείνται ὑψηλότερα τῶν τοῦ Γαλατᾶ καὶ τοῦ Διπλοκιδόνιου· εἰδικῶς δὲ ἡ κατάστασις τῆς τῶν ἀρρένων σχολῆς τοῦ Γαλατᾶ εἶναι οἰκτρά, ὅταν ἀναλογισθῶμεν, ὅτι ἐκ τῶν 450 μαθητῶν αὐτῆς οἱ ἡμίσεις εἶναι στάσιμοι καὶ μετεξεταστέοι, κατ' ἀκολουθίαν, ὡς ἐν τῷ σχολικῷ ἔτει 1901—2, ἐκ τῶν 450 παιδων προῦβιβάσθησαν μόνον 220, οὕτω καὶ κατὰ τὸ λῆξαν ἀμφιβάλλω ἐὰν προῦβιβάσθησαν οἱ 250.

Οἱ λόγοι τοῦ φαινομένου τούτου ἐν δυσὶ τῶν πλουσιωτέρων ἐνοριῶν εἶναι ἐκ τῶν εἰρημένων καταφανεῖς, ὑπάρχουσι δὲ καὶ ἄλλοι, ὧν εἰς ὅτι οἱ δύο τῶν εἰρημένων ἐνοριῶν δημοδιδάσκαλοι, παρακαίρως δόξαν θηρεύσαντες, παρημέλησαν τὰς πρὸς τὰς κοινότητας αὐτῶν ἱερὰς ὑποχρεώσεις καὶ ἐγένοντο σημαιοφόροι τοῦ γνωστοῦ σωτῆρος καὶ ἀρματηλάτου τῆς ἐν τῇ πατρίδι ἡμῶν κυοφορουμένης ἐκπαιδευτικῆς μεταρρυθμίσεως.

— Ἴδου ποῦ πρέπει οἱ ἐπαίοντες καὶ ἐν τῷ πνευματικῷ

κτικῶν καὶ πνευματικῶς νενεκρωμένων, ἅτε ἀ-
γνωστών καὶ αὐτὴν τὴν ἀνάγνωσιν, τὴν βάσιν πάσης μα-
θήσεως. Ὡλολογήθη δὲ παρ' ἀπάντων τῶν μελῶν τῆς ἐπὶ
τοῦ ὀκτατάκτου προγράμματος ἐν Πέραι συσταθείσης ἐπι-
τροπῆς καὶ ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τῶν μητρῶν τῆς σχολῆς τοῦ
Γαλατᾶ, ὅτι ἐντὸς τῆς πρώτης τετραετίας ἀποχωροῦσιν
80 % τῶν μαθητῶν, ὡς τοῦτο λεπτομερῶς καὶ μαθηματι-
κῶς ἀπεδείξεν ὁ κ. Ν. Παπᾶς ἐν τῷ Ἐκπαιδευτικῷ Μι-
νωταύρῳ. Οὕτω δύο σχολεῖα ἐν Ταταούλοις ἀρρένω, καὶ
θηλέων ἔχουσι 640 μαθητὰς, ἐξ ὧν 510 ἐν ταῖς τρισὶν ἐφε-
ξῆς τάξεσι, 100 ἐν τῇ Δ' καὶ Ε' καὶ 30 ἐν τῇ Σ' καὶ Ζ'.

Ἐν Βλάχκ (ε') αἱ 7 τάξεις τοῦ ἀρρεναγωγείου εἶχον 250
περίπου παῖδας, ἐξ ὧν 40 μόνον ἐν ταῖς ἀνωτέραις τάξεσιν.

Ἐν Νεοχωρίῳ δέ, ἔνθα συντηροῦσιν ἀστικὴν σχολὴν ἐξάτα-
κτον διὰ τριῶν μόνον διδασκάλων, ἡ μὲν α' τάξις ἔχει 60
μαθητὰς, ἡ δὲ Σ' 6. Ἐν τῇ ἀστικῇ σχολῇ τοῦ Γαλατᾶ
ἐνεγράφησαν τῷ 1898 ἐν τῇ α' τάξει 165, ἐν τῇ β' 126,

ἡμῶν κεντρῶ βουλευόμενοι νὰ ζητήσωσι τὴν λύσιν τῶν ἀπο-
ριῶν αὐτῶν ὅπως ἐξεύρωσι, οὐχὶ ἐξ ἀύθαιρέτων εἰκασιῶν καὶ
ὑποβολῶν τῆς φαντασίας, τὰ προσεχέστερα καὶ τοῖς ὀφθαλ-
μοῖς ὑποπίπτοντι αἴτια τῆς μετὰ πολλῆς τραγικότητος δια-
λαλουμένης κακοδαιμονίας ἡμῶν.

Σημ. ε'. Ἡ ζ' τάξις κατὰ τὸ τρέχον ἔτος δι' ἑλλειψίν πό-
ρων καὶ διότι εἶχε 3 μόνον μαθητὰς καταργήθη· ἐν Χάσκιοῖ
δὲ ἀπὸ τριετίας ἤδη δι' ἑλλειψίν πόρων δὲν λειτουργεῖ ζ'
τάξις.

Τοῦ δὲ Διπλοκιονίου ἡ Γ' τάξις τοῦ Παρθεναγωγείου ἡ
σχοῦσα τῷ 1902—3 μαθητῶν 2, τῷ δὲ 1903—4 μόνον 4 δὲν
ᾤφειλε κατὰ τὴν ἀπόφασιν τῆς Π. Κ. Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπι-
τροπῆς νὰ καταργηθῇ;

ἐν τῇ γ' 91, ἐν τῇ δ' 51, ἐν τῇ ε' 48· τῷ δὲ 1900 ἡ σ'
τάξις ἠρίθμη· μαθητὰς 14 καὶ ἡ ζ' 8. Ἐν ἀμφοτέραις δὲ
ταῖς σχολαῖς τῆς αὐτῆς κοινότητος περιέχει 300 παῖδια ἡ
α' τάξις, 150 ἡ β', 100 ἡ γ', 70 ἡ δ', 50 ἡ ε', 25 ἡ σ'
καὶ 15 ἡ ζ', περιπλέον δὲ 160 νήπια. Ἐν τῷ παρθεναγω-
γεῖῳ Ποτηρᾶ φοιτῶσιν 125 ἐν τῇ α' τάξει, 25 ἐν τῇ β' καὶ
8 ἐν τῇ γ'. Ἐν συνόλῳ δὲ ἐν σχολείοις ἔχουσι τρεῖς μέχοι
ἑπτὰ τάξεων φοιτῶσι παῖδες

Ἐν τῇ α'	τάξει	1760
Ἔ	β'	917
Ἔ	γ'	663
Ἔ	δ'	480
Ἔ	ε'	293
Ἔ	ς'	158
Ἔ	ζ'	63

Ἐν μόναις δὲ ταῖς ἑπτατάκτοις ἀστικαῖς σχολαῖς εἰδικῶς
φοιτῶσι παῖδες

Ἐν τῇ α'	τάξει	1007
Ἔ	β'	588
Ἔ	γ'	416
Ἔ	δ'	343
Ἔ	ε'	233
Ἔ	ς'	137
Ἔ	ζ'	63

Οὗτοι πάντες, καὶ ἐὰν τινες ἐξ ἡμετέρας ὑπαιτιότητος
ἐγγράφονται καὶ ἀπόλλυνται ἐν προπαγανδικαῖς σχολαῖς,
ἔχουσιν ἡλικίαν ἄνω τῶν 10 ἐτῶν καὶ διανύουσι τὸν τετραε-
τῆ κύκλον τῶν μαθημάτων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ὑπολο-
γιζομένου τοῦ 6 ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτῶν ὡς ἔτους τῆς ἐγ-

γραφῆς, ἐντὸς 4—9 ἐτῶν. Ὅτι δὲ τὰ ἀποσυρόμενα παῖδια ἔχουσιν ἡλικίαν ἀπὸ 12 ἐτῶν μέχρι 15, παράδειγμα ἔστω τὸ τετράτακτον σχολεῖον τῆς ὁδοῦ Σανσελλαρί, οὐτινος οἱ κατὰ τὸ 1901—1902 ἀπόφοιτοι εἶχον, δύο μὲν ἡλικίαν ἐτῶν 10, ἑννέα 11, τρεῖς 12, δώδεκα 13, τρεῖς 14, δύο 15, εἰς δὲ 16 ἐτῶν. Ἐὰν λοιπὸν ἤδη μετ' εὐσυνειδησίας ἀναλύσωμεν καὶ σταθμίσωμεν τὸ ποσὸν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μαθητῶν, στασίμων τε καὶ μὴ, ἐκάστης τάξεως κατὰ τὰ πρῶτα 4 σχολικὰ ἔτη ἐν ταῖς δημοτικαῖς καὶ ἀστικαῖς σχολαῖς, καταλήγομεν εἰς τοῦτο τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἐξ 100 μαθητῶν ἐγγραφομένων ἐντὸς τετραετίας ἀποσύρονται κατὰ τὸ χρονικὸν αὐτὸ διάστημα 15 ἐκ τῆς α' τάξεως, 20 ἐκ τῆς β', 25 ἐκ τῆς γ' καὶ 20 ἐκ τῆς δ', οὐχὶ δὲ πάντες οὗτοι ὁμοῦ ἐκ τῆς δ', ὡς κακῶς νομίζεται.

Ὅτι ἐν τοῖς δημοτικοῖς ἡμῶν σχολείοις ἀμφοτέρων τῶν φύλων καὶ ἐν ταῖς τέσσαρσι τάξεσι τὰ πτωχὰ τοῦ λαοῦ τέκνα ἐπὶ 6—9 ἔτη καὶ αὐτὴν τὴν ἀνάγνωσιν μὴ δυνάμενα νὰ ἐκμάθωσι διὰ τὰς προειρημένας αἰτίας καὶ ἕνεκα τῆς στασιμότητος αὐτῶν ἐν ταῖς αὐταῖς πάλιν τάξεσι καὶ πνευματικῶς καὶ ἠθικῶς καταστρεφόμενα, τὰ μὲν 80% ἀποδύρονται ἀγράμματα καὶ αὐτόχρονα ἀναλφάβητα καὶ χυδαῖα, τὰ δὲ παραμένοντα ἐν ταῖς λοιπαῖς τάξεσι τῶν ἀστικῶν σχολῶν ἐκτός, ἐννοεῖται, ἐξαιρέσεων, δυσχερέστατα παρακολουθοῦσι τοῖς λοιποῖς κυρίοις καὶ συμπληρωματικοῖς μαθήμασι καὶ ἐν αὐτοῖς ἔτι τοῖς γυμνασίοις.

Τῆς ἀξιοθρηνήτου ταύτης καταστάσεως ὑπάρχουσι πλὴν τῆς ἀμεθοδίας τῶν διδασκόντων καὶ ἄλλοι παράγοντες ἀταξίας καὶ συγχύσεως, ἐν οἷς ἡ ἀπειθεια διδασκάλων καὶ ἐφόρων ταῖς διατάξεις τοῦ περὶ σχολῶν νόμου καὶ ταῖς παρα-

κελεύσει τῆς Π. Κ. Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς. Πρὸς δὲ ἐν ταῖς τέσσαρσι τάξεσι τοῦ δημοτικοῦ ποῦ μὲν διδάσκει εἰς καὶ μόνος, ποῦ δὲ τέσσαρες διάφορον σύστημα διδασκαλίας, εἶναι δὲ οἱ διδάσκαλοι ἀπόφοιτοι Σχολαρχείων, Γυμνασίων, καὶ σπανιώτερον Διδασκαλείων· ἐξ αὐτῶν δὲ πάλιν ὁ εἰς εἶναι βοηθὸς ἢ ὑποδιδάσκαλος ἢ καὶ παιδονόμος, ὁ δὲ ἄλλος καὶ συντάκτης ἀναφορῶν, φύλαξ τῶν βιβλίων τῆς Ἐκκλησίας ἢ ἀντιπρόσωπος κατὰ τὰς διαφορὰς τῆς κοινότητος ἐν τοῖς Πατριαρχείοις. Προσέτι δὲ ἐν πολλαῖς δημοτικαῖς καὶ ἀστικαῖς σχολαῖς καὶ ἐν ἀνωτέροις παρθεναγωγείοις γίνεται διδασκαλία οὐχὶ ἐπὶ ἐντύπου κειμένου, ἀλλ' ἐπὶ γραπτοῦ, ἐν τισὶ δὲ τῶν παρθεναγωγείων γραπτὰ εἶναι καὶ τὰ Γαλλικὰ κείμενα, ἢ τεχνολογία καὶ ἡ σύνταξις τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν κειμένων, ἣν ἐκστηθίζουσι τὰ κοράσια, ἡμῶν ἐπικροτούντων τούτοις καὶ ἐπαιρομένων. Πρὸς τούτοις τὰ Γαλλικὰ καὶ τὰ Τουρκικὰ ποῦ μὲν διδάσκονται ἀπὸ τῆς ε' τάξεως τῆς ἀστικῆς σχολῆς, ποῦ δὲ ἀπὸ τῆς δ', ἐν δὲ τῷ Παρθεναγωγείῳ τῶν ἀπόρων (στ') τῆς Κοινότητος τοῦ Πέραν ἀπὸ τῆς α' ἦτοι ἐπὶ 8 κατὰ συνέχειαν ἔτη (!), ἐν ᾧ ἐλλείπουσιν ἐν τοῖς σχολείοις γεωγραφικοὶ χάρται, τὰ δὲ παῖδια στεροῦνται βιβλίων ἢ εἶναι ἀνυπόδητα, ἡμίγυμνα καὶ ριγοῦντα ἕκ τε τῆς σπάνεως τῆς καυσίμου ὕλης καὶ ἐκ τῆς ἐλλείψεως τῆς ἀναγκαίας τροφῆς. Ἐνεκα δὲ τοῦ δαιμονιώδους πατά-

Σημ. στ'. Ἦτοι τῶν τέκνων τοῦ ὑποδηματοποιοῦ, παντοπώλου, ρωποπώλου, πεταλωτοῦ, κλειθροποιοῦ, ξυλουργοῦ, ράπτου, μαγειροῦ, κτίστου, ἀλιέως καὶ τῶν ἄλλων πλανοδίων πωλητῶν. Ἄρα γε φαντάζονται οἱ ταῦτα ὑποστηρίζοντες. ὅτι ἡ Γαλλικὴ αὐτὴ ψευδομάθεια θ' ἀπαρτίσῃ τὴν κοινωνικὴν τάξιν, ἐξ ἧς προῦλλον, καθ' ὅλα σφρονοῦσαν καὶ εὐδαιμονοῦσαν;

γου πρὸς Γαλλομάθειαν παρετηρήθη, ὅτι τὰ κοράσια ἰδίᾳ ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ νὰ διαπρέψωσιν καὶ ἐν τῇ γλώσσῃ ταύτῃ παραμελοῦσι τῶν λοιπῶν μαθημάτων τῆς ἡμέρας ἐκείνης, καὶ ἰδίως τῆς μητρικῆς αὐτῶν γλώσσης, ὡς ἐν Βλάγκᾳ· ἀλλὰ τί πρῶτον, τί δ' ὕστατον καταλέξω;

Ἴνα μὴ δὲ μακρηγορήσωμεν ἀναγράφοντες εἰδικώτερον καὶ περὶ ἐφόρων, ἐποπτείας τοῦ προσφάτου παρελθόντος καὶ ἄλλων συναφῶν ζητημάτων, παραπέμπομεν τὸν βουλούμενον νὰ πληροφορηθῇ περὶ τούτων εἰς τὰ προμνημονευθέντα ἔργα τοῦ αἰοιδίου Κ. Ξανθοπούλου, εἰς τὸ τοῦ Ν. Παπᾶ καὶ τὸ ἡμέτερον· ἐνταῦθα δὲ παρατιθέμεθα ἐκ τῶν ἐκθέσεων τῶν Δημοδιδασκάλων ἀμφοτέρων τῶν φύλων χωρὶα τινά, εἰς ἃ ἐπαφίεμεν τοῖς ἀναγνώσταις νὰ σταθμίσωσι τὸ **ἄφελές τῆς κρισεως καὶ ἀντιλήψεως** πολλῶν διδασκάλων ἐν τῷ κύκλῳ τῆς δράσεως αὐτῶν. Οὕτω διευθύντρια παρατάσσουσα 250 μαθητριάς, ἐξ ὧν μόνον 100 προβιβάζονται, 40 δὲ μένουσι μετεξεταστέαι καὶ 110 στάσιμοι, παρηγορεῖται, διότι ἐκ τῆς ἡ' τάξεως ἀπολύει 5 μόνον μαθητριάς, καὶ ἀνακράζει: «ἐκθρέψα καὶ ποτίσα αὐτάς διὰ τοῦ ἀδόλου τῆς παιδείας γάλακτος, ἐφοδιάσα αὐτάς διὰ πολυτίμων τῆς ἀρετῆς ἐφοδίων, ἀναθεῖσα αὐταῖς τὴν ἱεράν τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα σημαίαν (!) καὶ ἀποστέλλουσα αὐτάς ὅπου τὸ καθῆκον καλεῖ καὶ ὁ Θεὸς ἔταξεν...» Ἡ αὐτὴ ἀλλαχοῦ 5 μαθητριάς ἀποχωρούσας τῆς ε' τάξεως ἀποκαλεῖ ἀκλέος καὶ δοξάν τῆς κοινότητος.» Διευθυντῆς δὲ δημοτικῆς σχολῆς ἀναφωνεῖ: «Ἰδοῦ, καλὰ μου παιδιὰ, οἱ μὲν γονεῖς σᾶς ἀναμένουσι μὲ ἀνοικτὰς ἀγκάλας, ὅπως διὰ τῆς ἀφοσιώσεώς σας περιθάλψῃτε τὰ γηρατεῖα αὐτῶν, ἀφ' ἑτέρου μὲ γλυκείας ἐλπίδας σᾶς περιμένει ἡ κοινωνία, ὅπως ἀφιερύμενα εἰς τοὺς σεβαστοὺς αὐτῆς θεσμοὺς ἀποσπογγίσῃτε τὰ δάκρυα

αὐτῆς αἰμασσοῦσης διὰ τοῦ μάκτρου ἐκείνου, ἐφ' οὗ ἡ τροφὸς ὑμῶν σχολῆ σᾶς ἐδίδαξε νὰ τεχνουργῆτε τοσοῦτον ἐπιμελῶς τὰ χρώματα τῆς φιλανθρωπίας διὰ τοῦ χρωστῆρος τῆς ἀρετῆς. Ἐκ τῆς μυροβόλου χάριτός σας θὰ μυροβολήσῃ σύμπασα ἡ ἀνθρωπότης...(!) Ἄλλος δὲ διευθυντῆς ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς πολίτας καὶ τὰς πολίτιδας τῆς **Περαίας Ἀρραβίνδου, τοὺς ὀμαίμονας τοῦ Πικριδίου** (Χάσκιοι) λέγει τάδε: «Μεταξὺ τῶν ὥραίων αὐτῶν καὶ ἀγνῶν κρίνων, ἅτινα κοράσια καλοῦνται, μεταξὺ τῶν εὐδῶν τούτων ἰάσμων, οἵτινες παῖδες ἄρσενες καλοῦνται, ἐκάστη οἰκογένεια εὐρήσει νυμφίον διὰ τὴν ἀγαπητὴν κόρην καὶ νύμφην διὰ τὸν φερέλιπιδά υἱόν». (!)

Ταῦτα ἐκομπορημονοῦντο, ἐν ᾧ συγχρόνως ἄλλος διευθυντῆς ἀστικῆς σχολῆς ἀπήγγελεν ἀπὸ τοῦ βήματος τὰ ὀρθὰ δυστυχῶς τάδε: «Δεκαπενταετῆς ἐπισταμένη ἐξέτασις, συγκριτικὴ δὲ παρατήρησις τῶν φοιτῶντων εἰς τὰ παρ' ἡμῶν σχολεῖα μὲ ἐπέσειεν, ὅτι τὰ τέκνα ἡμῶν ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος καθίστανται περισσότερον ἀτίθασσα καὶ ὅτι δὲν διακρίνει πλέον αὐτὰ ἢ ἄλλοτε φυσικὴ ἀγαθότης. Ἀπόλασιν ὑψίστην θεωροῦσι τὴν αὐθάδειαν πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ ἀνωτέρους, τὴν κατὰ τῶν μικροτέρων ἀδελφῶν καὶ συμπαικτόρων καταφοράν, τὰ πρὸς τοὺς πτωχοὺς καὶ ἀναπήρους διαβάτας σκώμματα, τὴν ἀποχὴν ἀπὸ πάσης διανοητικῆς ἐργασίας, τὴν κακίαν ἐν γένει ὑφ' ὅλας αὐτῆς τὰς μορφὰς καὶ περιστάσεις· φιλοτιμίαν δὲ οὐδ' ὡς κόκκον σινάπεως ἔχουσι, τὸ δὲ τῆς αἰδοῦς ἐρύθημα οὐδέποτε ἐπὶ τῶν παρειῶν αὐτῶν φαίνεται, πράττουσι δὲ τὰ αἰσχίστα καὶ χωροῦσι μέχρι ἐσχάτων ὀρίων ἐκτροπῆς καὶ κακοθηθείας ἐπὶ τῷ μυρίῳ πολλάκις σκοπῶ νὰ προκαλέσωσι τὴν ποθητὴν ἀποπομπήν. (B.)

Προσθήκη Β. Ἡ καλὴ τῶν παιδῶν ἀγωγή εἶναι στοιχειὸν ἀπαραίτητον πραγματικῆς μορφώσεως· ἐπὶ ταύτῃ δ' εὐθύνονται βεβαίως οἱ γονεῖς, ἀλλὰ καὶ τὸ Σχολεῖον· γνωρί-

Τοιαύτης ούσης παρ' ἡμῖν καὶ σχεδὸν ἀπανταχοῦ τοῦ κλίματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου τῆς παιδεύσεως ἡμῶν καὶ τοῦ ποιοῦ τῶν μαθητῶν καὶ τῶν δημοδικασκάλων ἀμφοτέρων τῶν φύλων, ὀφειλομέν ἡμεῖς, ἐπειδὴ οὔτε ὁ οἶκος, ὡς ἐρρήθη, οὔτε ἡ Ἐκκλησία διὰ τὴν ἀμάθειαν τοῦ κατωτέρου κλήρου συνεργεῖ τι καὶ συντελεῖ, σπουδαίως νὰ μεριμνήσωμεν περὶ τῆς πρώτης ἡμῶν παιδεύσεως. Διότι δι' αὐτῆς παρέχομεν ταῖς κατωτέραις τάξεσι τὸν ὀφειλόμενον πνευματικὸν ἄρτον, μάλιστα, εἰ δυνατόν, δωρεάν· δι' αὐτῆς παρέχομεν μαθητὰς ἀρτίους καὶ ἱκανοὺς νὰ παρακολουθῶσιν ἐν τε τοῖς γυμνασίοις καὶ πανεπιστημίοις ἀνωτέροις μαθήμασι καὶ ἐπιστήμασι, δι' αὐτῆς ἐμπεδοῦνται αἱ πρῶται θρησκευτικαὶ ἀντιλήψεις καὶ πεποιθήσεις καὶ παραμένουσιν ἀκμαῖαι αἱ ἔθνικαὶ ἡμῶν παραδόσεις καὶ τὰ ἔθιμα· δι' αὐτῆς τίθεται καὶ ὁ θεμελιῖος λίθος τοῦ ἐπαξίου καταρτισμοῦ κατωτέρου κλήρου, ὑπὲρ οὗ μόνον εἰς λόγους καταναλισκόμεθα, καὶ παύεται ἡ ἐπιζητήσεις τῆς λύσεως κοινωνικῶν ζητημάτων ἀνταποδείκτων, δι' αὐτῆς μεθοδικῶς διενεργουμένης, τῆς δ' εὐταξίας καὶ τῆς ἠθικῆς ἐπιβλέψεως μὴ ὀλιγωρουμένης συγκρατοῦνται ἐν τοῖς σχολείοις οἱ παῖδες καὶ καταπίπτει τὸ τῶν

ζομεν ὅτι τῶν ἐκδιδομένων ἐνδεικτικῶν ὁ περὶ διαγωγῆς βαθμὸς εἶναι σχεδὸν πάντοτε ψευδής, ἐν τούτοις μαθητὰς τοιοῦτους ἀνερωτήτως δέχονται τὰ ἀνώτερα ἐκπαιδευτήρια πρὸς μεγίστην ἠθικὴν ζημίαν τῶν ἄλλων· κατὰ γενικὸν κανόνα οἱ ὀκνηροί, κατ' ἀκολουθίαν οἱ ἀμελεῖς καὶ οἱ ἐκ κακῶν παραδειγμάτων ἀδιόρθωτοι, ὡς τὰ φθοροποιὰ παράσιτα, ἀμα ἀποκαλυπτόμενα, δεόν αὐτοστιγμῆι ν' ἀποσκυβαλίζονται τῆς ὑψηλῆς ταύτης διακονίας ἢ εὐσυνειδήτους ἐκπληρώσας ἀνήκει εἰς τοὺς διευθυντὰς τῶν Δημοτικῶν Σχολείων καὶ τῶν Γυμνασίων.

προπαγανδιστῶν ὀλεθριώτατον κράτος καὶ ὁ κοσμοπολιτισμὸς δι' αὐτῆς τέλος παρασκευάζεται ἡ ὑγιής κοινωνία· (Γ).

Προσθήκη Γ. Ὁδυρόμεθα, ὡς τὰ παιδιά, ἐπὶ τῇ συρροῇ τῶν παιδῶν ἡμῶν ἐκ μικρᾶς ἡλικίας ἐν ξένοις Σχολείοις, καὶ δὴ καὶ τοῖς προπαγανδικοῖς· τίς πταίει; ἡ προπαγάνδα! ψεῦδος· ἡμεῖς πταίομεν, διότι ἡμεῖς μόνον σπεύδομεν· τίς ὁ λόγος, ὦ ψιττακοί, οἱ συχνὰ πυκνὰ ταῦτα ἐπαναλαμβάνοντες; παραθέτομεν ὅσους ἠδυνήθημεν νὰ ἐξακριβώσωμεν δι' εἰδικῆς ἐρεύνης, Στέλλουσι τὰ ἑαυτῶν τέκνα εἰς ξένα Σχολεῖα:

1) οἱ ἀστοιχείωτοι καὶ ἤδη ἐν τοῖς αἰσθήμασι οὐδέτεροι ἢ οἱ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον εὐποροὶ καὶ ἐκ τῆς μετ' ἀλλοφύλων σχέσεως ἐπαρθέντες καὶ ἐξ εὐγενείας θέλοντες οὐχὶ ἀρχὰς καὶ γνώσεις, ἀλλὰ Γαλλικῶν ψελλισμάτων ἐπίδειξιν. 2) οἱ θεωροῦντες τὰ ἡμέτερα Σχολεῖα ἐν τῷ ζητήματι τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς ἠθικῆς μορφώσεως πολὺ τῶν ξένων ὑπολειπόμενα, ἔνεκα τούτου μὴ ἀνεχόμενοι τὰ ἑαυτῶν τέκνα νὰ συναναστρέφονται καὶ συνδιδάσκονται μετὰ ποικίλων στοιχείων τοῦ παιδικοῦ κόσμου ἐξ ἀνατροφῆς, τὸ πλεῖστον, κακῶς ἠγμένου· 3) ἡ τῶν γονέων ἀπορία μὴ δυναμένων νὰ πληρώσωσιν οὐχὶ διδάκτρα, ἀλλ' οὐδὲ βιβλία καὶ ἄλλα χρειώδη· τὰ παιδιά ταῦτα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν ἀγυαῖς συναγελαζόμενα καὶ συνδιαφειρόμενα, διὰ προτροπῶν καὶ συστάσεων γειτονικῶν ἢ συγγενικῶν, ἵνα μὴ μείνωσιν ἀμαθῆ, ἴσως καὶ ὑπὸ τῶν ἄγαν ζηλωτῶν παρασυρόμενα, συνιστῶνται εἰς τὴν πρόνοιαν τῶν διευθυνόντων τὰς ξένας Σχολὰς, ἔνθα δωρεάν παιδεύονται καὶ παντοιοτρόπως βοηθοῦνται. 4) καὶ τελευταῖον ἡ διὰ τῶν ἀγυρτικῶν καὶ κρακτικῶν δημοσιεύσεων ἀσυνειδήτων τινῶν σατύρων τῆς κοινωνίας παρόρμησις ἀδιακρίτως γένους, ἡλικίας καὶ κοινωνικῆς τάξεως

δὲν εἶναι δὲ ἡ ἀγνοία τῆς Γαλλικῆς (Δ) ἢ τῆς Τουρκικῆς ἢ περισσεῖα τῆς μητρικῆς ἐν τῇ παιδικῇ ταύτῃ ἡλικίᾳ, ὡς φρονοῦσιν οἱ ἀλλόκοτοι καὶ αὐτοσχέδιοι παιδαγωγοί, ἡ ἀφρο-

τῶν ἀμαθῶν γονέων εἰς ἐσπευσμένην γλωσσομάθειαν· ὅποιον τὸ ἀποτέλεσμα ; ἡ ἐξόμωσις ; αὕτη καθ' ἡμᾶς καὶ κατὰ ποσὸν εἶναι τι ἐλάχιστον, τὸ δ' ἀθορύβως καὶ ἐπὶ τὸ κοσμοπολιτικώτερον προσγιγνόμενον κακὸν εἶναι **ὁ ἐξαφανισμὸς τοῦ αἰσθήματος τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἀτομικότητος καὶ τῆς ἀλληλεγγύης διὰ τὴν πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ τὰ πάτρια ἀδιαφορίας**, οὐσιωδέστατα ἐκφυλιστικὰ ἀποκτῆματα τῆς εἰς ξένας σχολὰς φοιτήσεως, ἐνθα τὸ ἐλάχιστον εἶναι ἡ συστηματικὴ καὶ αὐτὸ τοῦτο νεκρικὴ ἐπὶ τῶν εἰρημένων κεφχλαιωδῶν τῆς ἀνατροφῆς στοιχείων σιγή.

Προσθήκη Δ. Ἐν τῷ ζητήματι τῆς γλωσσομαθείας ἐν τοῖς δημοτικοῖς ἡμῶν Σχολείοις (τοῖς βταξίοις) ἤδη οἱ διαπρεπέστεροι καὶ ἐμπειρότεροι ἐν τῇ Παιδαγωγικῇ, οἱ κ.κ. Χρ. Παπαδόπουλος, Χαρίσιος Παπαμάρκου, Σ. Μωραΐτης καὶ Π. Π. Οἰκονόμου, ἐν ταῖς πρὸς με ἐπιστολαῖς ταῖς δημοσιευθείσαις ἐν τῇ «Νέῃ Ἐφημερίδι» τὸν Ἰούνιον 12, 13, 14, 21, 22 τοῦ 1902, ἀπεφάνθησαν γνώμην σαφῆ καὶ ἀνεπιφύλακτον. Οὐδεὶς δέ, ἐκτὸς ἐνὸς μόνον γελοίου παίξαντος καὶ παιζόντος ἔτι ἐν οὐ παικτοῖς, ἀνέλαβον, οὐχὶ ἐκ τοῦ προχείρου διὰ τὴν καθημερινὴν ἀνάγκην καὶ χάριν τοῦ ἡμερομισθίου, ἀλλὰ μετὰ μελέτης ἐιδικῆς ν' ἀποδείξῃ καὶ νὰ πείσῃ περὶ τοῦ ἐναντίου — οὐδεὶς ἀπήντησε προσέτι καὶ εἰς τὰ μετὰ τσσαύτης κοινωνικῆς πείρας περὶ Γλωσσομαθείας δημοσιευθέντα ἐν τῇ αὐτῇ ἐφημερίδι τῇ 1, 2, 3, 5 καὶ 18 Ὀκτωβρίου ὑπὸ τοῦ κ. Γεωργ. Ἀβραμίδου. Ἀ-

μὴ τῆς παρ' ἡμῖν ἀπὸ ἰκανοῦ χρόνου κκοδαιμονίας, ἀλλ' αἰτία αὐτόχρημα ταύτης εἶναι, ὅτι παρ' ἡμῖν ἀνεπτυχθῆ καὶ διὰ τῶν ἀσυλλογίστων παρορμήσεων ἐνίων ἀκρίτων ἢ ἐπιδεικτιώντων ὀρμῇ καὶ τάσις εἰς τὸ νὰ μορφῶται ἕκαστος οὐχὶ συμφώνως πρὸς τὴν κοινωνικὴν αὐτοῦ θέσιν, ὡς δεόν νὰ γίνηται κατὰ τὸν «Ταχυδρόμον» λίαν φρονίμως καὶ

παντήσεις λέγοντες δὲν ἐννοοῦμεν τὰς ἐν ὀλίγαις γραμμαῖς λέξεις καὶ φράσεις ἀσυναρτήτους τὰς καὶ τῶν ἀχύρων κουφοτέρας, ἀλλὰ μελέτην συστηματικὴν τῶν πραγματικῶν ἀναγκῶν τῶν κάτω στρωμάτων τῆς κοινωνίας τῶν ἐκ τοῦ ἔργου αὐτῶν καὶ τοῦ περιβάλλοντος ἐξαρτωμένων. Ἐνόσω δὲν εἴσθε ἰκανοὶ εἰς εἰδικὴν συστηματικὴν μελέτην, σιγήσατε καὶ μὴ ἐξάπτετε τὴν φαντασίαν τῶν κατωτέρων τάξεων, αἰτινες μὴ δυνάμεναι νὰ σᾶς ἀναγνώσωσι παρασύρονται ἔτι πλέον ἐκ τῶν μυθωδῶν διηγήσεων περὶ τῆς διὰ τῆς Γλωσσομαθείας ἐλπίζομένης εὐτυχίας· σιγήσατε, ὦ κοῦφοι, καὶ μάθετε νὰ σκέπτεσθε· **ὅταν τὰ 80 0/0 τῶν μαθητῶν, ἔνεκα διαφόρων αἰτίων, ἀποσύρονται ἀπὸ τῶν τεσσάρων πρώτων τάξεων τῶν Σχολείων ἀγράμματα καὶ χυδαῖα, ὀφείλομεν ἅπαντες, μικροὶ τε καὶ μεγάλοι, νὰ σκεπτόμεθα πῶς νὰ δώσωμεν ἐκ τῆς ἀμαθίας καὶ τῆς ἀθρησκείας τὰ δυστυχῆ ταῦτα πλάσματα καὶ ὄχι πῶς τὰ 20 0/0 τῶν δχ-τικῶς εὐπορωτέρων τάξεων νὰ τὰ διδάξωμεν ξένας γλώσσας διὰ τῶν χρημάτων τῶν κοινοτικῶν τῶν προωρισμένων διὰ τοὺς ἀπόρους.**

» ὦ πολλὰ μανθάνοντες ἄνθρωποι μάτην

» ἐν δ' οὐκ' ἐπίπτασθ' οὐδ' ἐθηράσασθῃ πω

» φρονεῖν διδάσκειν οἷσιν οὐκ ἔνεστι νοῦς».

ἔθνωφελῶς γράψαντα τῇ 15 Μαρτίου τοῦ 1902, ἦν ὀρμὴν καὶ πολλοὶ ἄπειροι ὑποβηθοῦσιν. Ἄφορμῆ εἶναι ἡ ἔλλειψις ἠθικῶν καὶ θρησκευτικῶν πεποιθήσεων, αἰτινες προσκτῶνται καὶ ἐνριζοῦνται ἐν τῇ ὠρισμένῃ ταύτῃ ἡλικίᾳ, καθ' ἣν τὸ πνεῦμα τοῦ παιδὸς μόλις ἐν τῇ μητρικῇ γλώσσῃ ἀνατρέφεται καὶ οὐδαμῶς διὰ τῆς ταύτοχρόνου διδασκαλίας ξένων γλωσσῶν. (E)

Προσθήκη E. Εἰ καὶ τὸ πλῆθος τῶν γλωσσομαθῶν καταπληκτικῶς ἤρξησε χωρὶς νὰ συναυξήσῃ ἐπαρκῶς ἡ σχετικὴ εὐζωία, δυνάμεθα πάντοτε, ἀφιέντες τὰ μεγάλα σχέδια διὰ τὸν 21ον αἰῶνα, νὰ συντελέσωμεν κατὰ τὸ μέτρον τοῦ δυνατοῦ, ὅπως καὶ ἐκ τῶν κατωτέρων τάξεων ὅσοι προορίζονται ἢ ἔχουσιν ἐλπίδας νὰ προσληθῶσιν ὡς μικροὶ ὑπάλληλοι. μανθάνωσι τὰ ἀναγκαιότερα· ἀλλ' ἐρωτῶμεν εἶναι εἰλικρινεῖς αἱ ἐπιδεικτικαὶ καὶ ἄνευ ἀφορμῶν πολλάκις παρορμήσεις τῶν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους κομπομένων; Ἄποδειξις μαθηματικῆ. Οἱ ἀξιότιμοι Ἐφοροὶ τοῦ Γαλατᾶ, πεισθέντες καὶ εἰς ὅσα σοφοὶ ἄνδρες πρὸ δύο περίπου ἔτων ἔγραφον. ἀπεφάσισαν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος νὰ περιορίσωσι τὰς 7 τάξεις τῆς Ἀστικῆς Σχολῆς εἰς 6, καταργουμένης τῆς 7ης, ἣς τὸ καταστατικὸν δὲν κατώρῃσεν νὰ συγκεντρώσῃ καὶ μετὰ πᾶσιν κόπων πλείους τῶν 10 μαθητῶν. Ἐναντι τῆς φοβερᾶς ταύτης ἀπωλείας ἐζήτησαν τὴν σύστασιν καὶ ἐνὸς τριταξίου, ἐν ᾧ οἱ μαθηταί, ὠρισμένης πάντοτε τάξεως, νὰ διδάσκωνται ἐκτὸς τῆς Τουρκικῆς καὶ τῆς Γαλλικῆς καὶ τὰ Ἐμπορικὰ μαθήματα· τίς οἶδε τὸν Θεὸν καὶ δὲν ἐφοβήθη! γνωστὴ συμμορία ἐδρεύουσα κυρίως ἐν Γαλατᾶ καὶ ἐπὶ κεφαλῆς ἔχουσα ἄνθρωπον μὴ τολμήσαντα ποτέ, ἕνεκα βεβαίως ναυαγίων, νὰ ἐμφανισθῇ ἄνευ προσωπίδος, ἀνεστάτωσε τὰ πάντα· ἀπέτυχεν τὸ σκοπούμενον· πῶς; ἀπλούστατον· καταργουμένης τῆς 7ης τάξεως ὁ πρόωρος καὶ ἄνευ ἀποχρῶν-

ἀφορμῆ εἶναι ἡ ἀπὸ τῶν σχολικῶν ἐδωλίων κτηθεῖσα ὀκνηρία καὶ, ἐὰν οἱ παῖδες κατορθώσωσι νὰ διολισθήσωσιν εἰς ἀνωτέραν τινα σχολὴν, ἡ ἐμπνευσθεῖσα μεγαλομανία, ἣτις ἀπὸ εἰκοσιπενταετίας εἰς τὴν ἐκμάθησιν ἐπιστημῶν ζητεῖ ἄκοπον δῆθεν καὶ ἀξιοπρεπεῖν κοινωνικὴν θέσιν. Ἄφορμῆ εἶναι σὺν τῇ κακῇ ἀγωγῇ ἡ τελεία ἀμάθεια· διότι ἡμεῖς, καίτοι τῶν συνοίκων ἡμῖν λαῶν (τλήν τῶν Ὀθωμανῶν) ἀριθμητικῶς ὑπερέχομεν, ὁμως, ἐπειδὴ παρ' ἡμῖν οἱ ἀγράμματοι εἶναι περισσότεροι (80 0/0) καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐκτὸς διαγωνισμοῦ, ἀποτυγχίνωμεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἄτε σχετικῶς πάλιν ὄντες ἤττον ἄρτιοι καὶ πρακτικοί. (Ζ').

Τὸς λόγου ἄνω τοῦ ἐδάφους κατὰ τινὰς δακτύλους ἀρθεῖς Διευθυντῆς ὑποβιβάζεται εἰς Διευθυντὴν Δημοτικῆς Σχολῆς, ἐλαττοῦται πιθανῶς ὁ μηνιαίος μισθὸς ἀνθρώπου τοιαῦτα ὑπὲρ τῶν παιδῶν τοῦ Γαλατᾶ κατορθώσαντος (ὄρα καὶ Προσθήκην Αἴτην), καταστρέφονται δὲ καὶ οἱ μαθηταὶ οἱ ἄνευ ὀλίγων ἀρχαίων Ἑλληνικῶν εἰς τὸ Γλωσσο-ἐμπορικὸν τμήμα παρασυρόμενοι! Βλέπετε, φίλε κ. I. Βαρβαγιάννη, τὸ ὑλικὸν τῶν συμβούλων τῆς κοινῆς γνώμης παρ' ἡμῖν; Δὲν σᾶς φαίνεται ὅτι ἐξυπηρετοῦσι συμφέροντα καὶ ἱκανοποιοῦσιν ἐγωῖσμον καὶ ἄλογον φιλοδοξίαν;

Σημ. Ζ'. Τὰ εἰρημένα ἀναφέρονται εἰς τοὺς ἐπιζητοῦντας νὰ εἰσελθῶσιν εἰς ἐργασίαν ἐν τινὶ μέτρῳ κοινωνικῶς ἀνωτέραν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς θέλοντας νὰ μετέλθωσι κατώτερα ἐπαγγέλματα. Ἐν Μεσαχώρῳ παραδείγματος χάριν καὶ ἐν πάσῃ ἄλλῃ κοινότητι οἱ καθ' αὐτὸ ἐγχώριοι καὶ οὐχὶ ἐπὶ πλύδες εἶναι στάσιμοι, μόλις ἀποζῶντες πενιχρότατα. ἐν ᾧ ἐκ τῶν Ἀρμενίων ἱκανοὶ ἀρξάμενοι ὡς λιανοπῶλαι, ρωποπῶλαι, διδρωτάι φεδίων καὶ ἐν γένει ὡς τεχνῖται οὐ μόνον ἀνετώτερον ζῶσιν, ἀλλὰ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν εὐδοκιμήσαντες ἐγένοντο τεχνῖται ἀνώτεροι, ἱκανοὶ δὲ ἀφέντες τὰς

Διὰ ταῦτα προτείνομεν

1) **Κατάργησιν τῶν νηπιαγωγείων** ὡς ἀνωφελεστάτων παραρτημάτων τῆς πρώτης παιδείσεως, διότι εἰς τοιαῦτα μετεβλήθησαν· ἐξαιροῦμεν δὲ μόνον ὡς ἄληθῆ νηπιαγωγεία ἐκεῖνα, ἅτινα δέον νὰ λειτουργῶσιν οὐχὶ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν εἰκοσαετῶν δεσποινίδων, ἀλλ' ὑπὸ τὴν μητρικὴν μέριμναν γυναικῶν, ἔστω καὶ οὐχὶ τόσον λογίων, ἐν πλουσίαις κοινότησι καὶ χάριν τῶν πτωχῶν, ἐνθα καὶ αἱ μητέρες εἶναι ἠναγκασμέναι διὰ τὸ δύσκολον τοῦ βίου νὰ ἐργάζωνται καὶ νὰ βοηθῶσιν εἰς τὴν συντήρησιν τοῦ οἴκου. Σ.

Φωλεὰς αὐτῶν διατηροῦσι νῦν γραφεῖα καὶ καταστήματα ἐν Γαλατῇ καὶ Πόλει ὡς ἔμποροι. Γαλλικὰ ἀληθῶς δὲν ψιττακίζουσιν, ἀλλὰ γνωρίζουσιν ὅτι διὰ τῆς **φιλοπονίας** καὶ **οικονομίας** δύνανται νὰ προοδεύσωσιν τὰ παρ' ἡμῖν γελοῖα μικρὰ νευρόσπαστα, τὰ ψελλίζοντα ἀπὸ δῶς λέξεις τινὰς Γαλλικὰς, ἀποσυρόμενα ἢ ἀπολυόμενα τῶν δημοτικῶν σχολῶν μανθάνουσι τὰ νεῦρα ταῦτα πάσης εὐδοκίμου ἐργασίας; ἐπὶ πλέον, διότι περὶ ἀνθρωπισμοῦ, οὐδένα λόγον ποιοῦσι τὰ παρ' ἡμῖν περίεργα ὄντα, ἐπὶ πλέον, λέγομεν, διδάσκονται τὴν **φιλολῆθειαν**, **φιλοτιμίαν** καὶ **χρηστότητα**; Ἐκ δὲ τῶν πρακτικωτάτων καὶ πάσης Γλωσσομαθίας τὸ ὑψίστον τὴν **ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΗΝ**, ἣτις, ὡς μετ' ἀπολύτου θετικότητος γνωρίζω, φεῦ! εἰς τὰ 95 οἰο τῶν διδασκάλων εἶναι σύγχυσος ἐγκεφάλου καὶ εἰς τοὺς παῖδας φρικώδης κόλασις;

Προσθήκη Σ. Ὅπως βεβαιωθῶ, πῶς ἐφημεροῦσθῃ ἡ περὶ Νηπιαγωγείου κατ' Αὐγούστον 1903 ληφθεῖσα ἀπόφασις, καθὼς καὶ ἡ τῆς διαιρέσεως τῶν τάξεων εἰς τμήματα ἐπὶ τῷ ὄρῳ μάλιστα τῆς καταργήσεως τῆς ἀνωτέρας, ἐὰν εἶναι ἐπείγουσα καὶ ἀναγκαία, ἐπισκέφθην τὸ Νηπιαγωγεῖον τῆς Βλάχκας. Ἡ αἴθουσα τοῦ Νηπιαγωγείου εἰς δύο διηρημένη διὰ ξυλίνου διαφράγματος περιλαμβάνει 40 νήπια σφι-

2) **Ἀπλοποίησιν τοῦ προγράμματος** τῆς πρώτης παιδείσεως συμφώνως πρὸς τὰς ἡμετέρας ἀνάγκας καὶ τὴν ἐν γένει κοινωνικὴν θέσιν καὶ ἰδίᾳ τὴν οικονομικὴν κατάστασιν, ἣν οἰκτράν καὶ ἐλεινήν οὖσαν φανταζόμεθα ἀνηγορεύτην, καὶ ἀναλόγως ζητοῦμεν νὰ ἐξοικονομήσωμεν τὰ καθ' ἡμᾶς. Δέον δὲ ὁ καταρτισμὸς ἀρμόζοντος προγράμματος δι' ὠρισμένην κοινωνίαν νὰ ᾖ καρπὸς παιδαγωγικῆς πείρας καὶ γνώσεως τῶν πραγματικῶν αὐτῆς ἀναγκῶν, οἱ δὲ νομοθετοῦντες δὲν πρέπει μεταξὺ ἄλλων νὰ ἐπιλαθώμεθα καὶ τοῦ

κτῶς καὶ ἀσφικτικῶς προσκεκολλημένα εἰς τὸ ἐν διαμέρισμα, εἰς δὲ τὸ ἕτερον τὴν αἰὲν τάξιν τοῦ Παρθεναγωγείου διηρημένην εἰς δύο τμήματα, ὧν τὸ ἐν μετὰ 17 μαθητριῶν, τὸ δὲ 2ον μετὰ 61. Πάντα ταῦτα ἐπιβλέπονται καὶ διδάσκονται ὑπὸ μιᾶς διδασκαλίσσης· οἷος δαιμονιώδης θόρυβος! οἷα κόλασις! Ἐν τοιαύτῃ χαώδει καταστάσει ἡ διδάσκαλος ὀφείλει αἰαὶ νὰ ἐκπληρώσῃ καθήκον! ὡς εἰσῆλθον εἰς τὴν αἴθουσαν, ἀμέσως καὶ ἐκ συνθήματος ἐπῆλθε σιγή· τὸ μόνον ἀγαθὸν ὅπερ ἐξαπατᾷ τὸν ἐπισκέπτην. Ἡ Ἐφορὰ ἐπιθυμοῦσα ν' ἀποδείξῃ ὅτι μεθ' ὅλην τὴν κομματικὴν διαπάλην καὶ ἀθλιότητα, συναισθάνεται τὴν ἀνάγκην ἐξαετοῦς παρθεναγωγείου μετήνεγκεν εἰς τὸν χωρὸν τοῦ κλαυθμῶνος, ἥτοι εἰς τὸ ἰσόγειον τοῦ Νηπιαγωγείου. ὑγρὸν καὶ ἀνήλιον δωμάτιον, καὶ τὴν 2αν τάξιν τοῦ Παρθεναγωγείου μετὰ 47 μαθητριῶν· ἐν δὲ τῷ Ἀρρηναγωγείῳ. ἀφοῦ ἐνέγραψαν 10 περίπου νήπια κάτω τῶν 6 ἐτῶν, συμπεριέλαβον ἐν μιᾷ αἰθούσῃ δύο τάξεις ὧν ἡ μία μετὰ 80 μαθητῶν, ἡ δὲ ἄλλη μετὰ 50, ἵνα διδάσκωνται τὸ πλεῖστον ὑφ' ἑνὸς διδασκάλου, ὀφείλοντος κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς μιᾶς ν' ἀσκῆ συγχρόνως τὴν παιδονομίαν ἐν τῇ ἐτέρᾳ.

κληρονομικοῦ νόμου, καθ' ὃν τὰ τῶν ἀρτιώτερον καὶ ἐπιμελέστερον κατηρητισμένων κοινωνιῶν τέκνα πάντα ἐν ἀνωτέρῳ βαθμῷ φέρουσι τὰ σπέρματα τῆς τελειότητος τῶν ψυχικῶν ιδιοτήτων τῶν γεννητόρων, ὅπερ ἐν ταῖς ἀκαταρτίστοις κοινωνίαις εἰς ὀλίγους καὶ ἐκλεκτοὺς παρατηρεῖται. Διὰ τοῦτο πρόγραμμα εὖ ἔχον διὰ ταύτην τὴν κοινωνίαν δικαίως ἀποτυχάνει ἐν ἐκείνῃ· οἱ δὲ παρ' ἡμῖν τέκτονες προγραμμάτων οἱ ἐν τοῖς καινοῖς ζητοῦντες τὴν σωτηρίαν, περιέργοι μᾶλλον καὶ φιλόδοξοι, καὶ τοῦτο ἀγνοοῦσι, καὶ ἐπὶ πλέον διὰ τῆς ἐπισωρεύσεως πολλῆς καὶ ποικίλης διδασκτικῆς ὕλης καὶ τὴν μνήμην καταπονοῦσιν καὶ τὰς ἄλλας ψυχικὰς δυνάμεις ἀποκτείνουσι παρασκευάζοντες, ὡς ἔγραφε τις οὐ πρὸ πολλοῦ περὶ τοῦ νέου τούτου εἶδους τῶν αὐτοχειροτονήτων παιδαγωγῶν ἐν τινι φιλοσοφικῇ Ἐπιθεωρήσει, ἔθνηκὴν κατὰπτωσιν. Ὅθεν οὐχὶ ὑπερπλήρωσιν, προτεινομεν, ἐλέγχουσαν ἀγνοικν τῆς ἀναγκῆς πρώτης πνευματικῆς τροφῆς ἢ γλώσσης, περὶ ὧν ἐσχάτως τόσα πολλὰ ἐλέχθησαν καὶ ἐγράφησαν, ὥστε σὺν τούτοις ἐζητήσθη καὶ πᾶσα ὀρθὴ περὶ παιδείσεως τοῦ λαοῦ κρίσις, ἀλλ' ἀπλοποίητιν σύμφωνον πρὸς τὰς πρώτας καὶ ἐπειγούσας ἀνάγκας τῶν πνευστερέων ἰδίᾳ τάξεων· διότι, ὡς ἐκ τῶν ἐκθέσεων ἡλίου φαινότερον καταφαίνεται, οἱ μαθηταὶ τῶν δημοτικῶν ἡμῶν σχολείων, ἐξαιρουμένων ἐν μέρει τῶν τοῦ Περᾶν. εἶναι πάντες ἐνδεέστατοι, στερούμενοι πολλάκις ἐπαρκοῦς ποσότητος ἄρτου ἀπλοῦ. Ἐπὶ πλέον, τοῦτο ἔδει νὰ ᾖ πρῶτον, διὰ τῆς ἀπλοποίησεως τοῦ προγράμματος δυνάμεθα, συμφώνως τῇ ῥήσει τοῦ μεγάλου Σταγειρίτου ἀπὸ σώμα πρότερον τῇ γενέσει τῆς ψυχῆς» (Πολιτ. Βιβ. 7ον, Κεφ. XIII), εὐρέως νὰ ἐπαρκέσωμεν καὶ εἰς τὴν γυμναστικὴν καὶ τὴν ἄλλην τοῦ σώματος ἐπιμέλειαν, ἣν, πρὸς μεγίστην ζημίαν τῶν πνευματικῶν ἡμῶν ιδιοτή-

των, τέλειον παραμελήσαμεν ἢ ἐπιδεικτικῶς μόνον ἀσκοῦμεν.

3) Προοδιορισμὸν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μαθητῶν ἐν ταῖς τάξεσι διὰ σχηματισμοῦ τμημάτων· διότι ἐν μεγάλῃ συρροῇ μαθητῶν καὶ οἱ ἱκανώτεροι τῶν διδασκάλων ἀποτυχάνουσιν (η'.) Ἐπὶ πλέον δὲ λῆψιν μέτρων κατὰ τῶν ἀπουσιῶν, ἕνεκα τῶν ὁποίων ἢ φοβερὰ μάλιστα τῶν στασίμων.

4) Ἐξεύρεσιν νέων πόρων ἢ βελτιώσιν τῶν ὑπαρχόντων χάριν τῆς δημοτικῆς παιδείσεως, ἀνεπιτυχῆς δὲ θεωροῦμεν τὸ ἀμφίβολον καὶ διασφορικὸν μέσον τῶν χορῶν· κατορθοῦται δὲ τοῦτο ἐν ταῖς πλείσταις τῶν ἐνοριῶν διὰ τῆς ἐξασφαλίσεως τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων καὶ τῆς καλῆς διοικήσεως αὐτῶν· εἶναι δὲ ταῦτα, ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, ἐν ἀμφιβόλῳ ἀσφαλείᾳ, ἵνα μὴ τι πλέον εἴπωμεν, τοῦθ' ὅπερ ὀφείλουσι νὰ γνωρίζωσι καλῶς οἱ ἐπιθυμοῦντες νὰ εὐεργετήσωσιν· οἱ δ' ἐπαίοντες δεῖον νὰ γνωρίζωσιν, ὅτι αἱ ἐνορίαι μαστίζονται ἐξ ἀδυσωπῆτου πτωχείας, ἢ δ' ἕνεκα ταύτης ἀποτυχία τῶν μεγαλομικρῶν προγραμμάτων, τὰ ὅποια ὄνειρεύονται οἱ θεωρητικοὶ καὶ ἐκ τῶν προτέρων κριταί, εἶναι βεβαιότατα.

5) Ἀντιβιβλιοκαπηλικὴν μέριμναν χάριν τῶν πτωχῶν μάλιστα, ὡς καὶ ἐν ὑπομνήματι ὑπεδείξαμεν, ἀλλ' οὐδὲν ἐγένετο οὐδὲ γενήσεται διότι πᾶσα ἀπόπειρα μεταρρυθμιστικῆ ἀπαιτεῖ ἐδαφος, ἐργάτας καὶ ἰδίως τὸν ἀρχιεργάτην.

Σημ. η'. Δημοδιδάσκαλος, ἐκ τοῦ Διδασκαλείου Μαρούλη, διδάσκουσα ἐν μικρῷ προαστείῳ 60 κορᾶσια τὴν ἀνάγνωσιν ὁμολογεῖ, ὅτι μόλις δύναται νὰ διδάξῃ καρποφόρος τὰ 30, καὶ ταῦτα ὅταν δὲν ἀπουσιάζωσι καὶ συνήθως τὰ ἡμίση ἢ τοὐλάχιστον τὸ 1/3 ἀπουσιάζουσιν· ἢ δ' ἐκ τῶν ἀπουσιῶν προερχομένη ἀνυπολόγιστος ζημία εἶναι τοῖς πᾶσι γνωστῆ, διὸ καὶ οὐδένα ποιοῦμαι λόγον ἐκτενῆ περὶ αὐτῆς.

6) Καταρτισμὸν δημοδιδασκάλων διὰ τῆς ἰδρύσεως δύο διδασκαλείων ἀμφοτέρων τῶν φύλων ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν ἐμπείρων καὶ ἐπιστημόνων παιδαγωγῶν· διότι κατὰ τοὺς παιδαγωγοὺς σύμπαντας (6) οὐδὲν ὠφελοῦσι τὰ προγράμματα, τὰ διδακτικὰ ὄργανα, ἡ διάρκεια τῆς παιδείσεως κτλ. ἄνευ τοῦ καλοῦ ποιοῦ διδασκάλων, δηλ. ἀνδρῶν ἐχόντων γνώσεις παιδαγωγικῆς, διδακτικῆς, ψυχολογίας καὶ ἠθικῆς φιλοσοφίας. Ἐὰν ὑπάρχη τι, δι' ὃ ὀφείλουσι πάντες οἱ νοῦν καὶ πατριωτικὴν καρδίαν ἔχοντες νὰ σκέπτονται καὶ πρὸς τοῦτο ὑλικῶς τε καὶ ἠθικῶς νὰ συντελῶσι, τοῦτο εἶναι ἡ ἰδρυσις διδασκαλείων, ἐν οἷς εἰδικῶς νὰ ἐκπαιδεύωνται, οὐχὶ οἱ εἰς βαναυσουργίας ἐπιτήδευοι, ἀλλ' οἱ θέλοντες καὶ δυνάμενοι νὰ ἐκπληρώσωσι τὸ εὐγενέστερον καὶ ἱερώτερον τῶν καθηκόντων, ὅπερ εἶναι ἡ διέπλασις τῶν ἀμορφῶτων πλασμάτων, τῶν παίδων. Ἐκ τοιούτων διδασκαλείων θ' ἀποφοιτῶσι νέοι καὶ νέαι, οἵτινες διὰ τοῦ θρησκευτικοῦ ζήλου, τῶν ἠθικῶν χαρακτηρισμάτων καὶ τοῦ ἠθικοῦ ἐνθουσιασμοῦ νὰ παρέχωνται μὲν ἡθικῶς καὶ ὑγιᾶ διδάγματα τοῖς ἐμπεπιστευμένοις αὐτοῖς ἀθλοῖς καὶ εὐπλάστοις παιδίοις. Οἱ οὕτω κατηρητισμένοι δημοδιδάσκαλοι ἀμφοτέρων τῶν φύλων ἀναμφηρίστως θὰ ἐκτελῶσι τὰ ἑαυτῶν καθήκοντα, ὅταν μάλιστα ἐπαρκῶς ἐν τῷ ἔργῳ αὐτῶν ἀνταμείβωνται καὶ οὐχὶ γλίσχωρως καὶ εὐτελῶς, ὡς συμβαίνει σήμερον, καὶ ἔχωσι μέλλον ἐξησφαλισμένον καὶ ἀντὶ οὐδενὸς τιμήματος ἐν ταῖς ἔρισι τῶν ἀντιμαχομένων ἀτιθάσων στιφῶν τῶν ἐνοριῶν διακινδυνεύον· τοῦτο δι' ἐνεργητικῆς ἐπεμβάσεως μιᾶς καὶ μόνης σταθερᾶς ἀρχῆς καὶ ἀρμοδίως συγκεκριμένης θ' ἀπεσοβεῖτο, ἐὰν ἐγ-

6) Ὅρα «Νέαν Ἐφημερίδα» Ἰουν. 12, 13, 14, 21 καὶ 22 τοῦ 1902.

καίρως ἐξησφαλιζέτο καὶ ἡ ὑλικὴ ἀνεξαρτησία τῶν ἡμετέρων σχολείων. Οἱ δὲ σημερινοὶ δημοδιδάσκαλοι καὶ αἱ δημοδιδάσκαλοι, πλὴν σπανιωτάτων ἐξαιρέσεων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπαιδαγώγητοι ὄντες καὶ ἀψυχολόγητοι, οὐδαμῶς εἶναι ἄξιοι τῆς κλήσεως αὐτῶν. Ἐγγράμματοι μὲν δύνανται νὰ κληθῶσι καὶ λογιώτατοι μάλιστα, ἀλλὰ δημοδιδάσκαλοι οὐδαμῶς· διότι τὸ διδάσκειν εἶναι τέχνη, τοιαύτη δὲ τέχνη ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲν διδάσκεται. Μόνοι δὲ οἱ ἐν διδασκαλείοις ἀνατραφέντες καὶ ἐκπαιδευθέντες δύνανται νὰ διδάξωσι καὶ καρποὺς ἀνταξίους αὐτῶν καὶ τῶν ἠθικῶν πόθων νὰ παραγάγωσιν, οὐχὶ ὅμως ἀπόφοιτοι ἀπλῶς γυμνασίων. Τοῦτο πρέπει ἤδη καλῶς νὰ κατανοηθῆ καὶ νὰ μελετηθῆ ὑπὸ τῶν ἀρμοδίων.

Ἐν τούτῳ εἶναι ἀνάγκη νὰ καταργηθῆ τὸ ἐρμαφρόδιτον κατασκευάσμα τῆς ἑδρας παιδαγωγικῶν μαθημάτων ἐν τῇ Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολῆ καὶ νὰ ἰδρυθῆ εἰδικὴ σχολή διδασκαλείων ἀποροῦμεν δέ, πῶς τόσοι παρ' ἡμῖν καθηγηταὶ ἐν Ἀθήναις καὶ τῇ Ἐσπερίᾳ τὰς σπουδὰς αὐτῶν συμπληρώσαντες δὲν ὑπέδειξαν ἀρμοδίως τὸ δις ἐπαναλαμβανόμενον ἄτοπον τοῦτο. Ἦδη δὲ γνωστὸν τυγχάνει ἡμῖν τοῖς μὴ μεμνημένοις τὰ τῆς παιδαγωγικῆς, ὅτι τὸ διδασκαλεῖον δέον νὰ ᾖ ἰδιόκτητον καὶ ἀνεξάρτητον ὅλως παιδευτικὸν ἴδρυμα, διότι τὸ γυμνάσιον ἀντιτίθεται πρὸς τὸ διδασκαλεῖον, ὅπερ ἔχει ἐξόχως πρακτικὸν σκοπὸν, ἐπεὶ δὲ ἐξ αὐτοῦ ἐλλείπουσι τὰ Λατινικά, οἱ ποιηταί, πλὴν τοῦ Ὀμήρου, καὶ τὰ ἀνώτερα μαθηματικά, τῶν μαθητῶν περιοριζόμενων κατ' ἐξοχὴν εἰς τὰ ἀναγκαϊότερα. Τὸ διδασκαλεῖον, ἔστω τρίτακτον· δέον νὰ ᾖ οὐ μόνον ἰδιόκτητον καὶ ἀνεξάρτητον, ἀλλὰ καὶ νὰ διευθύνηται καὶ συγκροτῆται παρ' ἀνθρώπων εἰδικῶν ἐν τῇ παιδαγωγικῇ καὶ πεπειραμένων. (β'.) Διὰ ταῦτα καὶ τὸ

Σημ. θ'. Ὅτι πρέπει πεπειραμένοι εἰς τὰ τῆς παιδαγωγικῆς νὰ καλῶνται οὐ μόνον ἐν τοῖς διδασκαλείοις ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέροις ἐκπαιδευτηρίοις τῶν ἠθλέων, καταφανῶς ἐγένετο καὶ ἐκ τῶν ἐν τῷ Ὑπουργεῖῳ τῆς Ἐκπαιδείσεως τῆς Πρωτεύουσας συζητήσεων (Παράρτ. Ἐκπαιδ. Νομοσχ. ὑπὸ Χ.

διδασκαλείον τοῦ Ζαππείου, παρ' ὅλην τὴν διακίρην καὶ διαφῆμισιν τῆς Χριστιανικῆς ἀγάπης καὶ τῆς Ἑλληνοπρεποῦς παιδείσεως, οὐδένα ἐκπληροῦ σκοπόν, διότι ἐλλείπουσι τέλειον καὶ ἐν αὐτῷ οἱ ὄροι τῆς τοῦ σκοπομένου ἐπιτυχίας. (I)

Τούτων ἕνεκεν, ἡ ἰδρυσις δύο διδασκαλείων ἀρρένων καὶ θηλέων εἶναι ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ καὶ συντελεστικωτάτη πρὸς τὴν βελτίωσιν καὶ ρύθμισιν τῆς παρ' ἡμῖν πρώτης παιδείσεως, ἣν ἡ δοκίσιςφορος ἀπεραντολογία καὶ τῶν ἀσυνειδήτων κερδοσκοπῶν ἡ σπασμωδικὴ ἀρθογραφία τείνει δυστυχῶς νὰ ἐκτρέψῃ τῆς φυσικῆς αὐτῆς ὁδοῦ. Ἀφῶμεν λοιπὸν τὰς λέξεις καὶ τὰς φράσεις καὶ τὰς μεγαλοφανεῖς ἰδέας, αἵτινες ἀπλότητα μόνον καὶ ματαιότητα καταδεικνύουσιν, ἐμμείνωμεν δὲ εὐσταθῶς καὶ σοβαρῶς ἐν τῇ ἰδέᾳ τῆς ἰδρύσεως διδασκαλείων, ἰδέᾳ πάντοτε νέᾳ, ἐν ὅσῳ τὸ πρᾶγμα ἐλλείπει. Παύσωμεν πλέον μικροὶ τε καὶ μεγάλοι, κλητοὶ καὶ ἄκλητοι δημοσιολογοῦντες ἐκ τοῦ παραχρῆμα «**δημοειδέος κιβ-**

Παπαμάρκου σελ. 27 τοῦ 1890), καθ' ὅς ὑπερεπηνέθησαν ὡς ἄριστα εὐδοκίμησαντες οἱ ἐκ τῶν διδασκαλείων ἀποφοιτήσαντες. Ἴδου δὲ διὰ τί, ὑποκειμένου τοῦ λόγου περὶ ἀνωτέρου παρθεναγωγείου, οἷον καὶ τὸ Ἀρσάκειον τῶν Ἀθηνῶν, ὑπεδείχθη καὶ ἡ μεταρρύθμισις αὐτοῦ (αὐτόθι σελ. 69) διὰ τῆς ἀπαλλαγῆς οὐ μόνον τοῦ νηπιαγωγείου καὶ τοῦ διδασκαλείου, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ἴσως καὶ δι' οὓς λόγους ἐπεμείναμεν καὶ ἡμεῖς ἄλλοτε περὶ τῆς μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς τὸν λόγον ποιούμενοι ἐν τῇ περὶ παιδείσεως καὶ ἀγωγῆς μελέτῃ ἡμῶν σελ. 423. (Σχετικῶς περὶ δημοδιδασκάλων ἀνάγν. καὶ τὰς γνώμας Π. Π. Οἰκονόμου ἐν τῇ Ἀκροπόλει Ἀθηνῶν 24 Ὀβρίου 1903).

Σημ. 1. Παραλείπομεν πᾶσαν μνείαν τοῦ Ἑθνικοῦ Ἰωακείμειου Παρθεναγωγείου, ἐν ᾧ ἡ θεωρητικὴ διδασκαλία τῆς Παιδαγωγικῆς καταδεικνύει τελείαν ἄγνοιαν τοῦ κατ' ἐξοχὴν πρακτικοῦ αὐτῆς σκοποῦ.

δηλῆς ἕνεκα καὶ ἰστορίας οἰκίης ἐπίδειξιν ποιούμενοι» καὶ ζητήσωμεν, ἐν τῷ κεφαλαίῳδε τούτῳ ζητήματι τῆς μορφώσεως τοῦ κοινωνικοῦ ἡμῶν οἰκοδομήματος, τὸν ἐν τῇ παιδαγωγίᾳ, μελέτῃ καὶ διαρρυθμίσει ἐκπαιδευτικῶν ζητημάτων πεπειραμένον· ἀνομολογήσωμεν εἰλικρινῶς καὶ ἔθνοπρεπῶς τὴν ἀνικανότητα σχεδὸν πάντων ἡμῶν, λογοκοποῦντων ἄνευ ὠφελείας, μάλιστα δὲ ἐπὶ προφανεῖ καὶ ἀνεπανορθῶτῳ ἔθνικῃ ζημίᾳ. Τούτου δ' ἕνεκα ἀκριβῶς δὲν δυνάμεθα ν' ἀναβῶμεν εἰς αὔριον, ὅ,τι δεόν νὰ γένηται σήμερον· πόσα δὲ ἄλλα καὶ μὴ ἐπείγοντα χάριν τοῦ σκοποῦ τούτου θὰ παρελείποντο, ἐὰν ὑπῆρχεν ἐλάσσων ἡ παρ' ἡμῖν στενότης τοῦ ὀπτικοῦ πεδίου εἰς ζητήματα κατὰ πλάτος καὶ βάθος μεγάλα, συνειδήσις δὲ σαφῆς καὶ ἀνεπηρέαστος περὶ τῶν παρ' ἡμῖν ἀναγκαιοτέρων μεζῶν; Καθ' οὓς χρόνους ἐν τῇ γενικῇ ἀμίλλῃ εἰς πρόοδον καὶ χάριν τῆς ὑπάρξεως καὶ τοῦ εὖ εἶναι τοῦ ἀνθρώπου τοσαύτη γίνεται ἐκμετάλλευσις τῶν γνωστῶν φυσικῶν δυνάμεων, εἶναι τι ἀπίστευτον καὶ ἀκατανόητον νὰ παραγνωρίζεται ὁ οὐσιαστικὸς ὅρος πάσης προόδου, ἡ καλλιέργεια δῆλον ὅτι καὶ χρησιμοποίησις τῶν ψυχικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου ἐν παντὶ σταδίῳ τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, κατ' ἐξοχὴν δ' ἐν τῇ παιδικῇ, ὅποτε ἐκφαινεται τὸ πρῶτον τὰ ὀρμέμφυτα καὶ ψυχολογικὰ ἔνστικτα τῆς ἀρχομένης πνευματικῆς ζωῆς τοῦ παιδός. Διότι καὶ πάλιν ἐπαναλαμβάνομεν, ὅτι διὰ τὴν θρησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν ἀγωγὴν τε καὶ εὐδαιμονίαν τῆς κοινωνίας ἐν τινι μέτρῳ τοῦ δυνατοῦ, διὰ τὴν ἁρμονικὴν μόρφωσιν τῶν παρ' ἡμῖν κοινωνικῶν τάξεων, πρὸς κτῆσιν κατωτέρου κλήρου ἐγγραμμάτου καὶ κοινωνικῶς μεμορφωμένου καὶ πρὸς καταρτισμὸν ἐπιστημόνων ἀρτίων ἐν τε τῇ θεωρίᾳ καὶ τῇ πράξει, ἡ ἀνατροπὴ καὶ ἐπιτηδεῖα μόρφωσις τῶν μικρῶν ἀθῶων παί-

δων εἶναι τὸ μόνον ζητούμενον, ὅπερ ἐν τῇ πρώτῃ παιδεύσει κατορθοῦται καὶ διὰ τῶν διδασκαλῶν ἐξασφαλίζεται.

Ταῦτα μετὰ πολλῆς εὐλαβείας τοῖς σεβαστοῖς μοι συναδέλφοις καθυποβάλλων φρονῶ πάνυ δικαίως, ὅτι δύναμαι ν' ἀποτείνω αὐτοῖς καὶ τάδε : τὰ μέλη τῶν Ἐκπαιδευτικῶν Ἐπιτροπῶν δεόν ν' ἀναγνωρίσωσιν ὅτι τὰ κοινωνικά προβλήματα, οἷον ἀναμφορῆς ἢ ἀνατροφῆς ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων ἢ ἀνατροφῆς καὶ ἢ κατ' εἶδος καὶ πλάτος ἀρμόζουσα τῷ λαῷ παιδευσίς (ὁ λόγος οὐχὶ περὶ διδακτικῆς καὶ μεθοδικῆς), δὲν λύονται ἐξ ἑδρας καὶ ἐν τοῖς σπουδαστηρίοις οὐδὲ διὰ τῶν ἀφηγήσεων τῶν τροφίμων τῶν σεμιναρίων, ἀλλ' ἐξ ἀμέσου ἀντιλήψεως καὶ μελέτης, ἧτις κατορθοῦται διὰ τῆς συγχνῆς γνωριμίας τῆς κατωτέρας (ἐργατικῆς) τάξεως ἐν τῇ σφαιρᾷ τῆς δραστηριότητος αὐτῆς καὶ τῶν σχέσεων πρὸς τὸ περιβάλλον.

